

- *Yeni vergi paketi*
- *Türkiyeli Avrupa Birliği*
- *Türkiye’de satınalma gücü
düşük fiyatlar yüksek*
- *Banka kredileri tüketiciye*

Ekonomik Rapor

Sahibi
Mehmet TİMUR

Genel Yayın Yönetmeni
Nail SANLI

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Ali Ekber DOĞANOĞLU

Yayın Kurulu
Nail SANLI

Ali E. DOĞANOĞLU
Ahmet FETTAHOĞLU
Yıldız ÖZTÜRK

TÜRMOB
Basın Yayın Dağıtım İşletmesi
tarafından yayınlanmaktadır

Adres
Gençlik Caddesi No:107
06570 Anıttepe - ANKARA
Tel: (0.312) 232 50 60 (10 Hat)
Fax: (0.312) 232 50 73
http: www.turmob.org.tr
e-mail:alid@turmob.org.tr

Baskı
Ziraat Matbaası
(0.312) 384 73 44

Dergide yayınlanan yazıların yayın hakkı
Bilanço Dergisi'ne aittir.
Kaynak gösterilmeden bir bölümü veya
tamamı alıntı yapılamaz

NATO ve AB üyeliği

NATO'nun 55 yıllık tarihindeki 17'nci zirvesi İstanbul'da yapıldı. İttifak üyesi 26 ülkenin ve NATO ile işbirliği yapan 20 devletin başkanları, başbakanları, bakanları, sivil ve askeri yetkilileri biraraya geldi. Zirvede, yeni Irak hükümetine destek sözünü oybirliği ile veren müttefikler "**isteklilerin**" Irak güvenlik birimlerinin eğitimine katkıda bulunmasına da yeşil ışık yakıldılar. Afganistan, NATO'nun küresel boyutunu ve hedeflerini yansıtan bir dosya olarak İstanbul zirvesine damgasını vurdu.

NATO'nun Bosna-Hersek'teki barışı koruma gücü olan SFOK'a son verme kararı alması, bu çerçevede AB'nin EUFOR operasyonlarına gelecek yıl başında yeşil ışık yakması da İstanbul zirvesinin tarihi niteliğini kuvvetlendirdi.

NATO zirvesinde en kazançlı çıkan ülke olarak Türkiye gözüküyor. Avrupa Birliği'nin önemli isimleri Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac, Almanya Başbakanı Gerhard Schröder ve İspanya Başbakanı Jose Leis Rodrigues Zapatero Türkiye'nin AB üyeliği konusunda önemli destek mesajları verdiler. İngiltere, İtalya ve Yunanistan ise Türkiye'nin AB üyeliğine açık desteklerini sürdürdüler. Bu zirveyle Türkiye AB üyeliği yolunda önemli bir viraj aldı.

Zirve ayrıca Türkiye'nin tanıtımına da büyük katkı sağladı. Özellikle ABD Başkanı Bush'un boğaz manzaralı konuşması, Türkiye'nin tanıtımına önemli bir destek niteliğindeydi. Türkiye NATO'nun İstanbul zirvesi ile uluslararası camiada önemli bir prestij kazanmıştır.

NATO'ya karşı yapılan gösterilerde ise demokratik talepler şiddette yer verilmeden dile getirilmeliydi. NATO'nun demokrasi ve özgürlüklerden yana politikalar geliştirmesi talep edilmeliydi.

Türkiye AB üyeliği için hayati dönemeç olan Avrupa Komisyonu'nun Ekim'de sunacağı raporu bekleyecek.

Dergimizin bu sayısında da ilgi ile okuyacağınızı umduğumuz haber ve araştırmalara yer verdik. Gelecek sayımızda buluşmak dileğiyle...

Nail SANLI
Genel Sekreter

Yeni vergi paketi

Maliye Bakanlığı yeni bir vergi paketini TBMM'ne sevk etti. 60 asıl madde ve 8 geçici maddeden oluşan paket, büyük yatırımlara özel teşvik önlemleri getiriyor. Vergi uygulamalarına ilişkin düzenlemelerin yanı sıra, özel tüketim vergisi ve şans oyunları üzerinden alınan vergiler artırılırken, her türlü telekomünikasyon hizmeti de vergiye tabi tutulacak.

Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanmış ve TBMM'ne sevk edilen "Bazı kanunlarda ve 178 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede değişiklik yapılması hakkında kanun tasarısı" Meclis kapanmadan yasalaştırılacak. Tasarı 60 asıl madde ve 8 geçici maddeden oluşuyor. Tasarı doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından gereği kadar pay alınabilmesi için özellikle büyük yatırımlara yönelik özel teşvik önlemleri getirilmesini öngörmekte. Bu bağlamda tasarı ile büyük yatırımlara yönelik yüksek oranlı yatırım indirimi uygulaması ve ayrıca yabancı para cinsinden muhasebe tutulmasına ortam hazırlanması konusunda Bakanlar Kurulu'na yetki verilmesini sağlayıcı

düzenlemeleri içermekte. Ancak söz konusu tasarı özellikle gelir ve kurumlar vergisi yasalarının yeniden yazılması zorunlu hale gelmiş bulunmakta. Söz konusu tasarının yasallaşması ile birlikte ilgili vergi yasalarına yerleştirilmesi sonucunda ortaya çıkacak yeni durum uygulamada yeni yeni sorunların da ortaya çıkmasına neden olabilecek.

Tasarı, yurt dışı kazançların Türkiye'ye aktarılması sağlamak amacıyla kazançlarla ilgili istisna düzenlemesi yapılması, zordurum hallerinde sağlanan kolaylıklardan yararlanılabilmesi için başvuru zorunluluğunun kaldırılması, mücbir bir sebep dönemlerinden birden fazla vergilendirme dönemi için tek bir beyanname verilmesi imkanının getirilmesi ve bu beyanname üzerinden tahakkuk

eden verginin ödenmesinde kolaylık sağlanması öngörülmekte.

Yurtdışı kazançlar üzerindeki çifte vergilendirme bu kazançların Türkiye'ye aktarılmasında sorun oluştuyordu. Bu sorunu ortadan kaldırmak amacıyla istisna düzenlemesi getiriliyor. Diğer ülke yatırımcılarının, başka ülkelerdeki yatırımlarını Türkiye üzerinden yürütmesini ve ülkemiz yatırımcılarının uluslararası yatırımlarını doğrudan Türkiye üzerinden yapmalarını sağlamaya yönelik düzenleme yapılıyor.

Tasarıyla, mücbir sebep uygulamasında Maliye Bakanlığının yetkisi genişletiliyor. Yapılması hedeflenen değişiklikle, mücbir sebep sayılan haller nedeniyle il, ilçe, bölge, mahalde bulunan veya afete maruz kalan mükellefler için mücbir sebep hali ilan etmeye ve

mücbir sebep kapsamına giren dönemlere ilişkin beyannameleri toplu verdimeme, yeni süreler belirlemeye, geçici vergi beyannamelerini hiç verdimemeye Maliye Bakanlığı yetkili kılınıyor.

Beyannamelerin verilmesinde süre uzatımı ile ilgili olarak zor durum konusunda yetki genişletilmesine gidiliyor. Genel nitelikteki olayların zor durum kapsamında değerlendirilmesi halinde, yazılı talepte bulunma şartı aranmaksızın süre verme yetkisi veriliyor. Geçmişte yaşanan sorunların Maliye Bakanlığının yetkisi artırılarak çözülmesi amaçlanıyor.

Beyannamelerin elektronik ortamda gönderilmesi durumunda, tahakkuk fişleri de elektronik ortamda iletebilecek.

İşi bırakma bildiriminde bulunmadan, iş bırakanlar, vergi incelemesine yetkili olanlar tarafından düzenlenecek raporlarla mükellefiyet kayıtları silinecek. Sahte belge düzenlemek amacıyla mükellefiyet tesis ettirenlerin kayıtları daha rahat silinebilecek. Bu mükelleflere ilişkin bilgilerde kamuoyuna açıklanacak.

Kayıtlar Türkçe tutulacak ancak buna ek olarak başka dilde de kayıt tutulabilecek. Belgeler Türk parası karşılığı gösterilmek şartıyla, yabancı para birimine göre de düzenlenebilecek. Yabancılar, 100 milyon dolar sermayeli şirketlerinin hesaplarını yabancı para cinsinden tutabilecekler.

Maliye Bakanlığı, beyanname ve bildirimleri yetki verilmiş gerçek

veya tüzel kişiler aracı kılınarak gönderilmesi hususunda izin verebilecek veya zorunluluk getirebilecek. Söz konusu izin veya zorunluluk çerçevesinde gönderilen beyanname ve bildirimlerin, bu konuda mükellef veya vergi sorumlusu ile gönderme işini yapacak kişiler arasında özel sözleşme düzenlemesi şartıyla mükellef veya vergi sorumlusu tarafından verilmiş sayılacağı hüküm altına alınıyor.

Ayrıca yasa tasarısı, enflasyon düzeltilmesi ile ilgili bazı yeni düzenlemelerde getiriyor. Mükelleflere, öz sermaye kalemlerine ait enflasyon fark hesaplarında yer alan tutarları düzeltme sonucu oluşan geçmiş yıl zararlarına mahsup edebilmelerine imkan sağlanıyor.

Tahsilat ve ödemelerini banka, benzeri finans kurumları ve posta idarelerince düzenlenen belgelerle tevsik etmek zorunluluğuna uymayan mükelleflerden her birine, her bir işlem için, işleme konu tutarın yüzde 5'i nispetinde özel usulsüzlük cezası kesilmesi öngörüldüğü.

Mükellefler kullanmak üzere satın aldıkları ödeme kaydedici cihazlar için yüzde yüze kadar amortisman oranı seçebilecekler.

Altın, gümüş ve platin ile ilgili arama, işletme, zenginleştirme ve rafinaj faaliyetleri vergiden arındırılıyor. Yeni liman ve hava meydanları yapılmasını ve mevcutların standartlarının artırılmasını teşvik amacıyla liman ve hava meydanlarının inşası, yenilenmesi ve genişletilmesi işlerini

kendisi yapan veya yaptıran mükelleflere bu işlere ilişkin olarak yapılan mal teslimleri ve inşaat taahhüt işleri katma değer vergisi yönünden tam istisna kapsamına alınıyor.

Üniversiteler, yüksek okullar ve özel okullar öğrenci kapasitesinin yüzde 10'unu geçmemek üzere bedelsiz olarak verilen eğitim ve öğretim hizmetini vergiden istisna edebilecekler. Ayrıca öğrenci kapasitesinin yüzde 2'si oranında bedelsiz öğrenci okutma zorunluluğu getirilmekte.

Malul ve engellilerin ÖTV ödemeksizin araç edinebilme hakkı genişletilerek, sakatlık derecesi yüzde 90 veya fazla olan malul ve engellilerin, araçları tadilat yaptıırıp yaptırmadığına bakılmaksızın ÖTV'siz edinebilme imkanı sağlanıyor. Ticari araç olarak satın alınan araçların daha sonra binek otoyoluna dönüştürülmesi durumunda ortaya çıkan vergi kaybı engellenen. Tasarı, Özel Tüketim Vergisi'nin oran ve tutarlarında Bakanlar Kurulu'na yeni artırımlar yapma yetkisi tanıyor.

Okul öncesi eğitim, ilköğretim, özel eğitim ve orta öğretim özel okullarının işletilmesinden eklenilen kazançlar, ilgili bakanlığın görüşü alınmak suretiyle Maliye Bakanlığının belirleyeceği usul ve esaslar çerçevesinde beş vergilendirme dönemi gelir vergisinden müstesna tutulabilecek.

Mükellefler işletmeleri bünyesinde gerçekleştirdikleri araştırma geliştirme harcamalarının yüzde 40'ını beyanlarında indirim tabi tutabilecekler. Getirilen Ar-Ge in-

dirimi uygulaması ile, ilgili dönemde gider kaydedilen Ar-Ge harcamalarına ilave olarak bunların yüzde 40'ının ilgili dönemde beyan edilen gelirden indirilmesi ne imkan tanınmakta. Ar-Ge indirimi geçici vergi dönemlerinde de uygulanacak.

Kurumlar Vergisi Kanununda yapılacak değişikliklerle yurtdışı kazançların Türkiye'ye aktarılması ve yeni yatırımların teşvik edilmesi amacıyla çeşitli muafiyet ve istisnalar getiriliyor. Ayrıca geçmiş yıl zararları, beş yıldan fazla nakledilmemek koşuluyla kurum kazancından indirilebilecek.

Kurumlar, 2004 yılı sonuna kadar; kanuni ve iş merkezi Türkiye'de bulunmayan kurumlardan elde ettikleri iştirak kazançları ile yurt dışında bulunan iş yeri veya daimi temsilcisi aracılığı ile elde ettikleri kurum kazançları 2005 yılı haziran ayı sonuna kadar Türkiye'ye transfer edilmiş olmak kaydıyla kurumlar vergisinden müstesna tutabilecek. Kurumlar vergisi, beyannamenin verileceği ayın yirmialtıncı günü akşamına kadar ödenecek.

Kredi kartı üyelik sözleşmeleri, tüketici kredisi sözleşmeleri damga vergisinden istisna tutulacak.

Telekomünikasyon hizmeti sunan işletmecilerin, mobil telekomünikasyon işletmeciliği kapsamında haberleşme hizmetlerinden yüzde 25, radyo ve televiyon yayınlarının uydu ve kablo iletiminde yüzde 15, olan vergi oranları korunurken diğer telekomünikasyon hizmetlerinden yüzde 15 oranında

özel iletişim vergisi alınacak. Mobil telefon aboneliğinin ilk tesisinde de yirmi milyon özel iletişim vergisi alınacak. Şans oyunlarından alınan maktu ve nispi vergilerde artırılacak.

Süresi geçtiği halde ihracat taahhütleri kapatılmamış olan kredilere ilişkin, banka ve sigorta muameleleri vergisinin ve kaynak kullanımını destekleme fonu kesintisinin ödenmemiş olan asıllarının Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından, bankaların Bankalar Kanunu uyarınca "Zarar Niteliğindeki Krediler ve Diğer Alacaklar" (beşinci grup) kategorisinde bir alacağı olarak kabul edilmesi halinde, ilgili bankanın başvurusu üzerine ve bu vergi ve fon kesintisi asıllarının Kanunun yayımını izleyen üçüncü ay sonuna kadar ödenmesi şartıyla bu vergi ve fon kesintisine ilişkin vergi cezaları ile birleşmiş gecikme zammı, gecikme faizi ve cezai faizler terkin edilecek.

Araç muayenelerinden alınan ücretlerde yeniden belirleniyor, araçlarını muayenesini yaptırmayanların araçları trafikten men edilecek. Araç muayeneleri yetki verilecek özel işletmeler tarafından gerçekleştirilecek. Trafik cezaları, bir ay içerisinde cezasız olarak ödenebilecek, bir aylık süre geçildiği takdirde ceza üç katına çıkacak.

Hazineye ait taşınmazların belediyelere doğrudan satışına imkan getirilmekte.

Emekli Sandığı mülkiyetinde bulunan ve doğrudan hizmetleriyle ilgili olmayan gayrimenkuller ve

iştirak payları sandık yönetim kurulunun kararıyla satılabilecek.

Vergi barışı kanunundan yararlanların ödenmesi gereken taksitlerini ödememesi yada eksik ödemesi durumunda yüzde 10 olan gecikme zammı, yüzde 5'e çekiliyor.

Hazine arsa ve arazilerinin ekonomiye kazandırılması için ve tarım arazilerinin köylüye satışını kolaylaştırmak için bunların satışına imkan ve kolaylık getirilmekte. Konut amaçlı arsa ve arazi satışlarındaki engellerin kaldırılması, ucuz konut arsası sağlanması ve belediyelerinde planlı arsa üretme imkanına kavuşmasını amaçlayan maddelere yer verildi.

Yasa tasarısının kabulüyle birlikte Vergi Konseyi'nde yasal statüye kavuşacak. Konseyin oluşumu, üyelerinin seçimi, görevlendirilmesi, görev süresi ile çalışma usul ve esasları çıkarılacak yönetmelikle düzenlenecek. Ayrıca konsey üyelerine huzur hakkı ödemesi yapılacak.

Yeni Türk Lirasına geçişte karşılaşılabilecek sorunların çözümü amacıyla tasarıya bir madde ilave edildi. Bu maddeye göre yarım lar tamamlanacak, altında kalanlar ise dikkate alınmayacak.

Tasarının Türkiye Büyük Millet Meclisi tatile girmeden görüşülerek yasalaştırılması hedefleniyor. Ancak bu düzenlemelerle birlikte sürekli değişikliğe uğrayan vergi mevzuatı karmaşık ve içinden çıkılmaz yapısını biraz daha artırmış olacak.

Dış ticaret ve cari işlemler çarkı daha ne kadar süre borçlanmayla dönecek

Aşırı değerli hale gelmiş olan TL. bir taraftan ani ve ekonomik dengeleri sarsıcı bir düzeltme hareketi olması olasılığını arttırırken öte yanda, dış borç stokunu yükseltiyor ve yurtiçi üretim ve istihdam hacmini olumsuz yönde etkiliyor. Sonu büyük bir olasılıkla kötü bitecek bir senaryoyu revize etmeyip, seyretmekle yetinmek ne kadar akılcı ?

Bilindiği gibi çeşitli iç ve dış kökenli nedenlerle Gayrisafi Milli Hasılanın yüzde 6.4 daralmış olduğu 1999 yılının Aralık ayında, Hükümetin vermiş olduğu "Niyet mektubu"nun IMF İcra Direktörleri Kurulunca onaylanması ile, Türkiye, Uluslararası Para Fonu ile 3 yıl süreli Stand-by Anlaşması imzalamıştır. Bu istikrar programı esas itibariyle, beklenen enflasyona dayalı bir döviz çapası sistemi üzerine kurulu bir dezenflasyon ve Merkez Bankası bilançosunun Net Varlıklar kalemine tavan getiren bir parasal kontrol sürecine dayanmakta idi.

IMF ile yapılan 17 nci Stand-by anlaşması ile genel çerçevesi çizilen enflasyonu düşürme programının uygulanması sürecinde, izlenen sıkı maliye politikasıyla kamu açıklarının azaltılması ve yapısal reformlar alanında önemli mesafeler alınmış, faiz oranları (reel faizler negatif olacak ölçüde) hızla düşmüş ve enflasyon haddinde, petrol fiyatlarındaki artışın olum-

suz etkisine rağmen, on puanlık bir düşüş gerçekleştirilmiştir.

Ancak yılın başlarından itibaren, hedeflenen enflasyona göre belirlenen döviz kurları, gerçek enflasyonun, hedeflenenin üstünde seyretmesi yüzünden TL'nin giderek aşırı değerli duruma gelmesine yol açmıştır. Ve neticede düşük faiz hadleri ve aşırı değerlenmiş TL., tüketim ve ithal talebinde hızlı bir artışa neden olmuş, gerçekleşen GSMH büyümesi esas itibariyle iç talep genişlemesinden kaynaklanmış ve 2000 yılında dış ticaret açığı 22.4 milyar dolara yükselirken cari işlemler açığı 9.8 milyar dolar düzeyiyle GSMH'nın yüzde 5'ine ulaşmıştır.

Döviz çapası sistemine bir hazırlık olmak üzere 17 nci Stand-by öncesi bir döviz kuru ayarlaması yapılmadığı gibi, 2000 yılı boyunca TL'nin değerinin sürekli bir şekilde şişmesi seyredilmiştir. Uygulanmakta olan kur politikasının sürdürülebilirliği ve cari açığın dış finansmanı konusunda iç ve dış piyasalarda giderek güç kazanan te-

dirginlik ve endişe dikkate alınmamış ve kur politikasının revizyonu konusunda (IMF ile varılacak bir mutabakatın ardından) bir politika oluşturulmamıştır. Neticede kur ayarlamasının zamanında yapılmaması sonucu, TL. cinsi yüksek faizler için Türkiye'ye gelmiş olan kısa vadeli yabancı sermaye sahiplerinin, ellerindeki TL. varlıkları aşırı değerli TL. kuru üzerinden tekrar dövize çevirip çıkmalarına ve bu şekilde fahiş getiriler elde etmelerine, ülke zenginliğinin dışarıya taşınmasına göz yumulmuştur. Yabancılar yüksek faiz getirisi nedeniyle dövizden çıkıp, TL'ne geçerken, öngörülenin dışında bir döviz kuru değişikliği riskini dikkate almamışlar mı idi?

Sonra yine bilinen gelişmeler, likidite sıkıntısı sonucu faiz hadlerinde meydana gelen yükselişinin, bilançolarında yüksek tutarda DİBS tutan bankaları acze düşürmesi ve sermaye kaçıışı ile yaşanan Kasım 2000 krizi. Ancak krizin ardından, bu defa IMF'nin önerisine rağmen ve "Stand-by anlaşmasının

yapıldığı Aralık 1999 ayında 127.3 olan TÜFE bazlı reel kur endeksi, Aralık 2000'e gelindiğinde 146.5'e yükselmiş olduğu halde, yine kur politikası değiştirilmiyor. Ta ki, döviz kuru çapası rejiminden dalgalı kur rejimine geçilen Şubat 2001 krizine kadar. Kasım krizinde yabancıları ve Şubat krizinde de yerli bankaları dövize yönlendiren olgu, aşırı değerli duruma gelmiş TL'nin zihinlere yerleştirdiği devalüasyon endişesi olmuştur.

Kurun devam ettirilmesinin (rezervlerin erimesiyle veya dış borç almanın zorlaşmasıyla) artık sürdürülebilmesi olanağı zayıflamışsa, bu durum sabit kur rejimlerinde dövize hücumu tetikleyebilir ve zaten çaresiz durumda kalmış olan Hükümet de zorunlu olarak devalüasyon yapar. Bu devalüasyonun ekonomik faaliyet hacmi ve genel fiyat düzeyi üzerinde yaratacağı şok, devalüasyonun çapına ve alınan makroekonomik politika önlemlerinin tutarlılığına göre değişebilir.

Deniliyor ki dalgalı kur rejiminde kur düzeyini piyasadaki arz-talep durumu belirlediği için ekonomik krize neden olacak ölçekte kur hareketi olmaz. Bu sav doğru değildir. Çünkü artık günümüzde devasa boyuttaki yüzer, gezer uluslararası sermayenin, daha fazla getiri elde etmek amacıyla ülkeden ülkeye hızla akması, satınalma gücü paritesine göre değişik paralar ara-

sındaki kur ilişkilerinin orta vadede ülkeler arası enflasyon farklarına göre şekillenmesi sürecini yavaşlatmış ve etkisizleştirmiştir. Döviz kurlarında ani bir hareketlenme riski algılanmadığı sürece, yabancı sermaye yüksek getiri elde ettiği bir ülkenin dış ticaret ve cari işlemler açığını uzun süre finanse edebilmekte, ancak günü geldiğinde, bir kur düzeltilmesi algılandığında, yerli para cinsinden menkul kıymetlere bağlanmış çok yüksek tutardaki yabancı sermaye, hızlı bir şekilde dövize çevrilerek dışarı çıkarılabilmektedir.

Şubat 2001 krizinin ardından yapılan kur rejimi değişikliği ile Nisan 2001 ayında 101.2'ye düşmüş olan reel kur endeksi dalgalı bir seyir izledikten sonra, 107.6 düzeyinde olduğu 2002 yılının Temmuz ayından itibaren kararlı bir yükselme eğilimi içine girmiş ve yetersiz kalan son düzeltme hareketi öncesi Nisan 2004'te 152.5 seviyesine ulaşmıştır. Yüksek reel kur yada aşırı değerli yerli para, TL'na olan talebi azaltır, mal ve hizmet ihracatını olumsuz yönde etkilerken, ucuz dövize, ithal mal ve hizmetlere olan talebi arttırır. Yerli üretimi ve istihdamı hem ihraç talebindeki düşme, hem ithal ikamesini özendiren olumsuz yönde etkiler.

Tablo ve Grafikten açık biçimde görüleceği üzere net mal ve hizmet ihracatındaki gelişmeler toplam yurtiçi talep ile GSYİH büyümesi arasındaki lineer ilişkiyi bozabil-

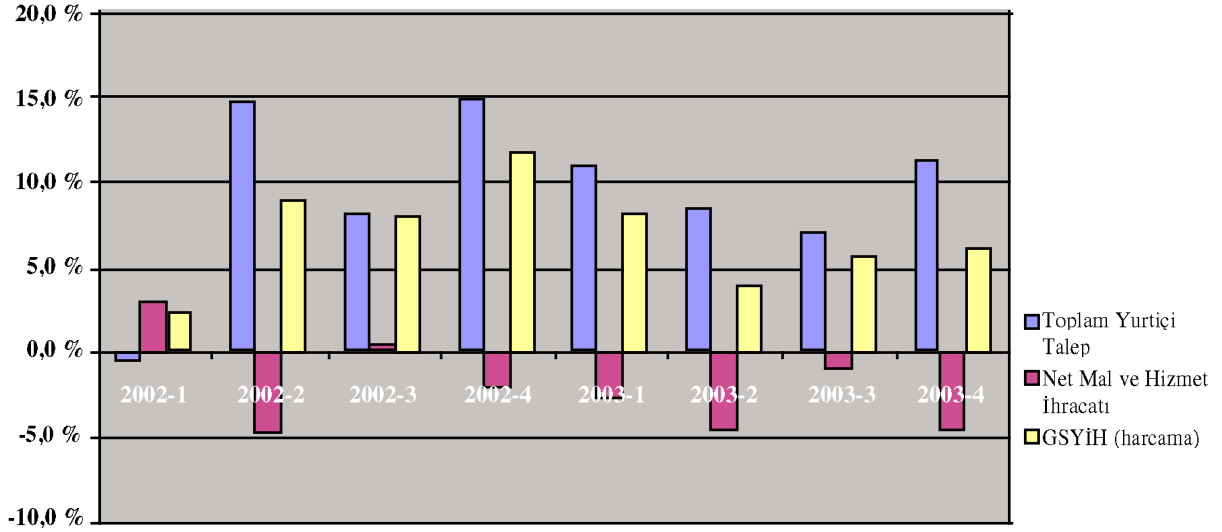
mektedir. Net mal ve hizmet ihracatı negatif bakiye verdikçe GSYİH büyüme hızı, toplam yurtiçi büyüme hızının altına düşmekte ve bu ikisi arasındaki fark, negatif net mal ve hizmet ihracatı büyüdükçe artmaktadır. Aksi yönde de geçerli olan bu ilişki örneğin 2002 yılı I. dönemde açıkça sergilenmektedir. Anılan dönemde toplam yurtiçi talep düştüğü halde pozitif net mal ve hizmet ihracatı (dış talep), ekonomik büyümeye olanak vermiştir.*

Tarihte ve günümüzde bazı ülkele- rin (merkantilist yaklaşımı hatırlat- sa bile) niçin ulusal paralarının de- ğerini düşük düzeyde idame ettir- mek için ısrarlı oldukları ve dış baskılara boyun eğmedikleri, makroekonomik değişkenler ara- sında yukarıda verilen sıkı ilişkiden açıklıkla anlaşılmaktadır. Örneğin geçmiş yakın dönemde göz kamaş- tırıcı bir ekonomik büyüme ger- çekleştiren Çin ulusal parası Yu- an'ın değerini yükseltmesi yolun- daki ısrarlı baskılara direnmekte- dir. Japonya Merkez Bankası Do- ların değerinde yakın geçmiş dö- nemde gözlemlenen (son iki yıllık dönemde, yaklaşık 1 Euro = 0.90 \$ dan 1 Euro = 1.20 \$'a) düşmeye rağmen, Yen'in Dolar karşısındaki değerinin artmaması için yüzmil- yarlarca Dolarlık alım yapmaktan çekinmemektedir. (Japonya bu amaçla yılbaşından buyana yen karşılığı 115 milyar dolar satın almıştır)

TALEP UNSURLARINDA GELİŞMELER (bir Önceki yılın aynı Dönemine Göre Yüzde değişme)

	2002				2003				
	I. Çeyrek	II. Çeyrek	III. Çeyrek	IV. Çeyrek	I. Çeyrek	II. Çeyrek	III. Çeyrek	IV. Çeyrek	2003 Yılı
Toplam Yurtiçi Talep	0.7	14.8	8.2	14.9	10.9	8.5	7.0	11.3	9.3
Net Mal ve Hizmet İhracatı ⁽¹⁾	3.0	-4.9	0.5	-2.1	-2.7	-4.6	-1.0	-4.7	-3.1
Mal ve Hizmet İhracatı	10.6	5.1	15.9	12.5	14.5	12.3	19.4	15.7	16.0
Mal ve Hizmet İthalatı	2.5	20.4	19.2	22.1	22.0	24.7	28.3	18.0	27.1
GSYİH (Harcama)	2.3	8.9	8.0	11.7	8.1	3.9	5.5	6.1	5.8

Toplam Yurtiçi Talep - Net Dış Talep - GSYİH ilişkisi
(Bir önceki yılın aynı dönemine göre % değişme)

Biz niçin belirli bir kur rejimi konusunda karar verdik diye ülkenin hergün kan kaybetmesine, kısa vadeli borçlanmasına göz yumuyoruz.

2000 yılında 9.8 milyar Dolara ulaşarak yaşanan krizin başlıca tetikleyicilerinden birisini oluşturan cari açık 2001 yılında 3.1 milyar Dolar fazlaya dönüşmüş, 2002 yılında ise 1.8 milyar Dolar açıkla kapanmıştı. Cari açık 2003 yılında 6.8 milyar Dolara ulaşmıştır. Henekadar 2003 yılında ihracat önemli bir artış göstermişse de ithalatın daha hızlı artması nedeniyle ticaret açığı 13.9 milyar Dolara tırmanmıştır. Bu düzeydeki mal ticareti hesabına, hizmet ticareti ve transfer ödemeleri ilave edildiğinde cari işlemler hesabı açığı 6.8 milyar Dolara düşüyor. 2003 yılında 5.7 milyar Dolar net sermaye girişi olmuş, diğer taraftan "nereden geldiği ya da nereye gittiği" belli olmayan döviz tutarını gösteren "net hata ve noksan" kalemi 5.2 milyar Dolar fazla vermiş ve sermaye girişlerinin finansman ihtiyacını aşması sonucu resmi rezervler 4 milyar Dolar artış göster-

miştir. 2003 yılında doğrudan net yatırım giderleri 268 milyon Dolar çıkışla sonuçlandığı cihetle, cari açığın 5.7 milyar Dolarlık bölümünün borçlanmayla karşılandığı anlaşılmaktadır.

Yukarda 2003 yılı için verilen bu olumsuz dış ticaret ve cari işlemler hesabı gelişmeleri 2004 yılında da ağırlığını artırarak sürdürmektedir. Geçen yılın ilk dört aylık bölümünde 2 milyar 309 milyon Dolar açık veren mal ve hizmet ticareti bu yılın aynı döneminde yüzde 144.0 oranında bir artışla 5 milyar 830 milyon Dolara yükselirken, cari işlemler hesabı açığı, aynı dönemler itibarıyla, yüzde 88.2 oranında bir artışla 6 milyar 881 milyon Dolara tırmanmıştır. Geçen yılın tamamı itibarıyla karşı karşıya kalınan cari işlemler açığı, dikkat çeken bir beceri ve rasyonellik- le, bu yılın ilk dört aya sığdırılabilmektedir. Esasen ağır bir iç ve dış borç yükü altında bulunan ülkemizin mal ve hizmet dış ticaret açığını ve dolayısıyla cari işlemler açığını daha da büyütecek biçimde bir kur politikası izlemesini anlamak olanaklı gözükmemektedir.

Merkez bankası geçtiğimiz dönemde TL'nin aşırı değerli hale geldiği durumlarda döviz alım ihaleleri ile piyasaya müdahale etmiştir. Ancak bu müdahalelerin yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Henekadar meblağı yükselecek döviz alım ihaleleri, piyasadaki para miktarını arttıracak (sterilize edilmesi mümkün olabilir) ve bu durum enflasyon üzerinde bir baskı oluşturacak ise de, döviz kurlarının bu kadar düşük düzeylerde seyretmesi, hem ihracat kaybı hem ithal ikamesi yoluyla ulusal ekonomi üzerinde telafisi imkansız hasarlar yaratmaktadır. Borçlanmaya dayalı bir tüketim artışının sürdürülmesinin ileride, yabancıların, artık borç vermeye devam etmenin riskinin yeteri kadar yükseldiğini düşünmeye başlamaları halinde, ani ve yüksek boyutlu sermaye çıkışlarına ve parite sıçramalarına zemin hazırlayacağını ve bunun ulusal ekonomi üzerinde ağır hasara sebep olacak dışsal şoklar oluşturacağı hususuna mutlaka gereken önem verilmelidir.

* Esasen mal ve hizmet piyasalarının dengede olduğu bir ekonomide varolduğu bilinen GSYİH = Gelir = Tüketim + Yatırım + Hükümet Harcaması + İhracat - İthalat ($Y = C + I + G + X - Z$) eşitliğinden giderek bu durum ayrıca açıklanabilir.

Türkiyeli Avrupa Birliği

Avrupa Birliği, Türkiye'nin üyeliğinin ekonomik ve siyasi etkilerinin değerlendiren çalışmalarına hız verdi. Türkiye'nin muhtemel üyeliği durumunda ekonomik anlamda birliği güçlendireceği ve siyasal anlamda nüfusu itibariyle etkili ülkelerin başında geleceği tahmin ediliyor. Türkiye'nin genç nüfusunun AB'ye dinamizm katması bekleniyor.

1 7 Haziran 2004 tarihinde gerçekleştirilen "Avrupa Politikası Zirvesi – Türkiye'nin AB Nihai Hedefi" toplantıda Kristy Hughes tarafından sunulan bildiride, Birlik açısından, Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin olası politik ve ekonomik etkileri değerlendirildi. Türkiye'nin üyeliğinin, diğer genişlemelerde olduğu gibi aynı yolla değerlendirilip değerlendirilmeyeceği veya Türkiye'nin çok büyük, çok fakir, çok tehlikeli sınırlarıyla birlikte ve Birliğe katılmak için yeterince "Avrupalı" olmadığı konusunda yapılan eleştirilerin haklı olup olmadığı sorgulandı.

Türkiye, resmi olarak Aralık 1999'da AB aday ülkesi olarak tanınmıştı ve Aralık 2002'de Avrupa Konseyi, Türkiye "Kopen-

hag" politik kriterlerini 2004 sonuna kadar yerine getirirse erteleme olmadan görüşmelere başlayacağını bildirmişti. Son yıllarda, Türkiye'de radikal ve hızlı politik reformlar gerçekleştirildi. Önemli politik reformlar demokratikleşmeyi desteklemiş ve azınlık haklarını içeren insan hakları ve ordunun sivil kontrolü alanlarında önemli adımlar atılmıştı. Türkiye'nin AB amacı, bu reformlara temel olmak ve reformlar çevresinde farklı grupları birleştirmek için çok önemli bir çerçeve oluşturmuştu.

Türkiye'de çeşitli politik gruplar ve taraflar arasında, güçlü dinamik politik reformlar devam edecekse ve derinden kökleşecekse, açılan AB müzakerelerinin çok önemli bir adım olduğu konusun-

da anlaşma bulunmakta. Avrupa konseyi Aralık'ta müzakereleri başlatmayı kararlaştırmaması durumunda, Türkiye'de politik reformların etkisi hakkında yaygın bir kötümserlik bulunmakta.

AB içinde Türkiye- Ekonomik etkiler

Türkiye nüfus olarak büyük fakat ekonomik olarak küçük bir ülke. Eğer Türkiye Birlik'e 2015'te katılırsa nüfusu 82.1 milyona ulaşacaktır ki bu Almanya'nın 82.4' milyonluk nüfusundan biraz daha azdır, her ikisi de AB üyesi 28 ülkenin nüfusunun yüzde 14'ünün hemen hemen üstünde sayılacaktır. 2025'e kadar 87 milyon insanla, Türkiye en büyük AB üye devleti olacak ve bu da AB nüfusunun yüzde 15.5'ine

karşılık gelecek. 2050'ye bakıldığında, nüfusun 97 milyonda, AB üyesi 28 ülkenin nüfusunun yüzde 17.7'si (bugünkü AB üyesi 25 devletin nüfusunun yüzde 18.1'ini paylaşan Almanya'dan biraz daha az) olarak sabitlenmesi tahmin edilmekte.

Bugün Türkiye'nin ekonomisi AB üyesi 25 devletin GSYİH'sının sadece yüzde 1.9'u. Ortalama yıllık büyümenin yüzde 5 olduğu varsayılırsa, 2015'te AB'ye girişte bu rakam GSYİH'nın yüzde 2.9'u olacak. Türkiye'nin kişi başına GSYİH'sı (satın alma gücü paritesi) AB ortalamasının sadece yüzde 27'si. Türk ekonomisi, ayrıca temel bölgesel eşitsizlikleriyle de karakterize edilebilir. Türk makro ekonomisi 2001 krizinden sonra istikrar kazanıyor- müzakerelerin başlaması kalkınmanın sürdürülebilirliği üzerinde güçlü ve olumlu etkiler yapması beklenmekte. Fakat daha fazla ekonomik reformun yapılması gerekmektedir. Eğer Türkiye ekonomik potansiyelini kullanacaksa, işgücü piyasası ve eğitim reformları çok önemli. Hem genç işsizlik hem de yüzde 25.5'lik kadınların düşük istihdam oranlarının ele alınması gerekmektedir.

Küçük boyutuna bakılırsa, Türkiye'nin girişi AB ekonomisi üzerinde çok az etkiye sahip olacak. AB üyesi 25 ülkenin GSYİH'sı üzerinde küçük (yüzde 0.1-0.3)

ama olumlu etkisi olabilecek, şimdiki AB üye ülkelerine Türkiye'den net göç akışı olursa bu etki artacak. AB, Türkiye'nin özellikle farklı beşeri profilinden daha genç ve artan nüfusu ile birlikte yarar sağlayabilir. Eğer Türkiye'den göç, merkez ve doğu Avrupa ülkelerinin AB üyesi devletlerinden beklenen akışla benzerlik gösterirse, bir yılda yaklaşık 225,000 göç olması, uzun vadede yaklaşık 2.9 milyon göçmenin yığılması tahmin edilmekte. AB, gelişen beşeri profilinin olumsuz etkilerini hissetmeye başladığında, bu durum birer birer gerçekleşecektir.

Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlar çok düşük. AB üyeliği beklentisi, makro düzeyde artan politik ve ekonomik istikrar ve mikro ekonomik düzeyde engellerin kaldırılması için alınan önemli reformlar ile birlikte - yargılamada yolsuzluk ve problemleri düzene sokma çabaları da dahil olmak üzere- yılda 2-4 milyar Euro'luk doğrudan yabancı yatırım akışı ile sonuçlanacak.

Büyük fakir bir ülke olarak, Türkiye Birlik'ten önemli bütçe transferi için uygun- bunlar gelecek 10 yıl içinde AB'de hem bölgesel politik reformlara ve tarım politikalarında hem de gerçek müzakerelere dayanacak. Gelecekte, hem AB'nin ortak tarım politikasının hem de Türkiye'deki tarımın daha fazla reforma ih-

tiyacı olacak. Türkiye'nin AB üyeliğinin ilk üç yılındaki muhtemel bütçe akışları, yılda ortalama 15 milyar Euro'dan toplamda 45.5 milyar Euro olarak tahmin edilmekte. Türkiye'nin bütçeye şahsi katkısı net rakamın 30-35 milyar Euro olacağı anlamına gelecektir (müzakereler bu rakamı daha sonra azaltabilir). Kişi başına dönemlerde, 10 yeni üye devlet bütçe anlaşması için bu neredeyse aymıdır.

AB içinde Türkiye- Politik etkiler

Türkiye'nin AB'ye girişinden kısa bir süre sonra nüfus olarak AB'nin en büyük üye devleti haline geleceği Türkiye'nin AB'ye girişinin en büyük etkilerinden biri. Türkiye'nin coğrafi olarak stratejik yeri ve geniş Müslüman nüfusunun da AB için getireceği sonuçlar var. Türkiye'nin demokratik, istikrarlı ve refah içinde ve dost bir müttefik olması AB'nin stratejik çıkarıdır. Türkiye'nin AB'ye üyeliği- yakın zamanda gerçekleşecek genişlemeyle birlikte- bu stratejik amaçlara hizmet etmektedir. Türkiye'nin AB'ye girişinin etkisi- ve giriş müzakerelerinin başlaması- AB'nin laik, bir "Hristiyan kulübü" değil çok kültürlü bir kuruluş olduğunu göstererek çok önemli bir jeopolitik tarafı olacaktır.

Kurumsal olarak, Türkiye'nin Konsey ve Avrupa parlamentosu üzerinde büyük bir etkisi varken

Avrupa Komisyonu üzerinde bir etkisi yoktur. Konsey’de (ülkelerin ve nüfusun) oylamanın çifte çoğunluk sistemine göre işlediği varsayılırsa, 28 ükeli bir AB’de hem Türkiye’nin hem de Almanya’nın her biri yaklaşık yüzde 14.5 oya sahip olacak. Bunlar, güçlü oyuncular olacaklar fakat teklifleri birlikte bile bloke edemeyecekler, fakat teklifleri üçüncü bir büyük ülkeyle bloke edilecekler. Büyük ülkeler, ülkelerin ve nüfusun çoğunluğuna olan ihtiyaç nedeniyle kendi başlarına teklifleri itebilecek durumda değiller.

28 ükeli AB’nin en büyük 5 ülkesinin nüfuslarına göre oy hakkı yüzde 60.3 olacak. Bu 25 ükeli AB’in "4 büyük" ülkesinin (yüzde 56.9 oya sahip olan) payından sadece yüzde 3.4 daha yüksektir. Böylece, Türkiye, çok güçlü bir oyuncu olacaktır ve kompleks müttefikler setine ve mümkün olan bloklaşma birleşmelerine şimdiden eklenecek. Fakat, büyüklüğüne bakılmaksızın 28 ükeli AB’de bu durum daha büyük ülkelerin üstünlüğüne güçlü olarak eklenemez (herhangi bir olayda büyük ülkelerin kabul ettiği veya edeceği varsayılırsa). Avrupa Parlamentosu’ndaki sandalyeler açısından, eğer Türkiye’nin ve buna ilave-

ten Bulgaristan ve Romanya’nın girişleri hesaba katılarak sandalyeler yeniden dağıtılsa, daha sonra Türkiye’nin - ve Almanya’nın- her biri için toplam sayının yüzde 11.2’si olan 82 sandalyeye sahip olacaklar.

Sınırları Orta Doğu, Kafkaslar ve Karadeniz’de olan Türkiye’nin AB dış politika çıkarları üzerinde

çok önemli etkiye sahip olacak. Bu durum, AB’nin sınırlarını Güney- Doğu’ya kadar kaydıracak ve bu sorunlu bölgelerde Birliğin çıkarlarının kapsamını arttıracak. Türkiye, AB dış politikasının gelişmesinde önemli bir oyuncu olarak görünecek fakat beklenildiği gibi Orta Doğu’ya önemli bir köprü olmayacak. Türkiye, üye devletler, büyük devletleri de içeren arasındaki kompleks politik dinamikler üzerinde şimdiden geniş etkiye sahip olacak, fakat Türkiye tek başına AB’nin gelecekteki politik evri-

mini belirleyemeyecek. Ayrıca, genişlemiş Birliğin stratejik liderlik ve yön bulup bulmayacağı ve daha fazla politik entegrasyonu amaçlayıp amaçlamadığı gibi pek çok konu, Türkiye katılmadan önce gelecek on yıl içinde daha açık hale gelecek.

Üye bir devlet olarak Türkiye’nin İngiltere’ye benzemesi ve daha hantal bir oyuncu olması

riski vardır – fakat

AB’nin politik doğasını İngiltere muhtemelen daha iyi anlayacak.

Ayrıca, bazı durumlarda merkez ve doğu Avrupa’dan yeni üye devletlerin bazı politik çıkarlarına benze-

yecek ve diğer açılardan

Yunanistan, İspanya, Portekiz gibi Akdeniz ülkeleri ile daha fazla benzerliğe sahip olacak.

Genel olarak, bu çalışma, Türkiye’nin Birlik üzerinde çok önemli etkilere sahip olacağını ve bu etkilerin daha önceki genişlemelerde olduğu gibi idare edileceği sonucuna varıyor. Sonuç olarak, Türkiye’nin adaylığı, diğer adaylarda olduğu gibi aynı terimlerle – müktesebatı kabul etme ve Kopenhag kriterlerini yerine getirme aracılığıyla- değerlendirilmeli.

Türkiye’de satınalma gücü düşük fiyatlar yüksek

Türkiye satınalma gücü paritesine göre AB üye ve aday ülkeleri arasında en son sırada yer alıyor. Buna karşın fiyat düzeyi itibariyle Avrupa Birliği ülkeleri ortalamasına yakın fiyat düzeyine sahip bulunuyor. AB’ye aday Bulgaristan, Romanya’dan Türkiye fiyat düzeyi olarak daha üst seviyede yer alırken, satınalma gücü bakımından bu ülkelerin gerisinde kalıyor.

Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından fiyat düzeyleri ve satın alma gücü pariteleri AB ülkeleri ile karşılaştırmalı olarak açıklandı. Avrupa Birliği istatistik kurumu Eurostat ve OECD tarafından ortaklaşa gerçekleştirilen ve 25 AB üye ülke, 3 AB aday ülke ile 3 EFTA ülkesine ait bilgiler yer aldı. Kişi başına satınalma gücü AB ortalamasının dörtte biri düzeyinde bulunan Türkiye’de gıda fiyatları ise AB ortalamasının yüzde 68’i gibi yüksek bir orana ulaştı. AB ortalamasında 100 olarak kabul edilen gıda fiyatları, Türkiye’de 2003 yılında 68 olarak gerçekleşti.

Satın Alma Gücü Paritesi Avrupa Karşılaştırma Programı Gıda, İçki ve Tütün Grubu 2003 yılı Fiyat Düzeyi Endeksi’nin sonuçlarını göre endeks bazında 25 Avrupa Birliği ülkesi ortalamasında gıda, içki ve tütün grubu fiyat düzeyi 100 olarak kabul edildi. Türkiye’nin fiyat düzeyi 70 olarak gerçekleşerek, ortalamaya yakın bir seviyede oluştu.

AB ortalamasına göre "pahalı" olarak kabul edilen ülkelere Norveç’te fiyat düzeyi 172, İzlanda’da 163, İrlanda’da 144, Danimarka ve İsviçre’de 139, Finlandiya’da 130, İsveç’de 127, İngiltere’de 121, Fransa’da 111, İtalya’da 109, Güney

Kıbrıs Rum Yönetimi ve Avusturya’da 106, Belçika ve Almanya’da 104, Hollanda’da 103, Lüksemburg’da 102 olarak gerçekleşti.

Daha sonra 90 seviyesindeki fiyat düzeyiyle Portekiz, 88’le Yunanistan ve Malta, 85’le Slovenya, 81’le İspanya geldi.

Fiyat düzeylerinin en düşük olduğu ülkeler ise 49’la Bulgaristan, 50’yle Romanya, 55’le Polonya, 57’yle Litvanya, 59’la Slovakya oluşturdu.

Gıda Fiyatları

Türkiye’nin gıda fiyatlarının giderek AB ortalamasına yaklaştığı belirlendi. AB ortalamasında 100 olarak kabul edilen gıda

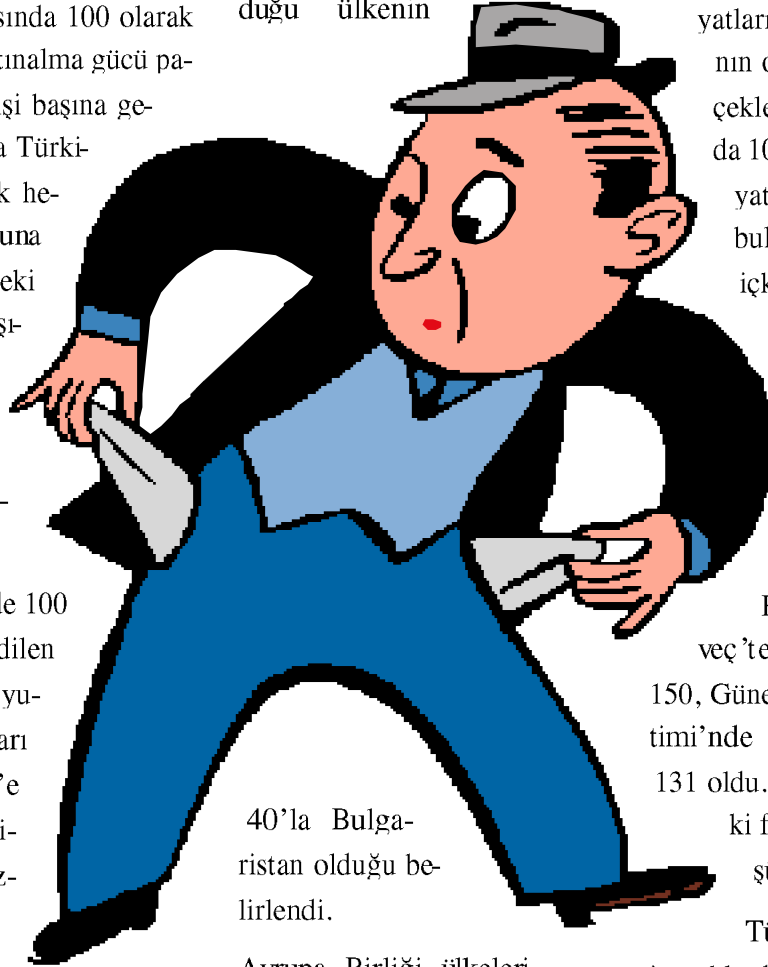
fiyatları, Türkiye’de 68 olarak gerçekleşti. Gıda fiyatlarının en yüksek olduğu ülkeleri 158’le İsviçre, 155’le İzlanda ve Norveç, 137’yle Danimarka, 125’le İrlanda, 123’le İsveç, 122’yle Finlandiya oluşturdu.

ABD ortalamasında 100 olarak kabul edilen satınalma gücü paritesine göre kişi başına gelir 2003 yılında Türkiye’de 27 olarak hesaplanıyor. Buna göre Türkiye’deki fiyatlar kişi başına satılanma gücüne göre oldukça yüksek seyrediyor.

25 AB ülkesinde 100 olarak kabul edilen süt, peynir ve yumurta fiyatları Türkiye’de 94’e kadar ulaştı. Fiyat düzeyi, İzlanda’da 153, Norveç’te 143, İsviçre’de 131, İrlanda’da 128, İtalya’da 126 olarak gerçekleşti. Süt, peynir ve yumurta fiyatlarının en düşük olduğu ülke 54’le Polonya oldu.

AB ortalamasında 100 olan ekmeğin fiyat düzeyi, Türkiye’de 56 olarak gerçekleşti.

Ekmeğin en pahalı olduğu ülke 178’le İzlanda oldu. Norveç’te ekmeğin fiyat düzeyi 156, İsviçre’de 152, Danimarka’da 150, Finlandiya’da 141, İsveç’te 132 düzeyinde oluştu. AB’de ekmeğin en ucuz olduğu ülkenin

40’la Bulgaristan olduğu belirlendi.

Avrupa Birliği ülkeleri içinde etin en pahalı olduğu ülkeleri 215’le İsviçre, 184’le Norveç, 154’le İzlanda, 142’yle Danimarka oluşturdu. Türkiye’de et fiyat düzeyi 72 olarak gerçekleşirken, Romanya 41’le et fiyatlarının en düşük olduğu ülke oldu.

AB ortalamasında 100 olarak

kabul edilen fiyatlar Türkiye’de balıkta 68, hayvansal ve bitkisel yağlarda 84, meyvede 56, sebzede 49, şeker, reçel, bal, çikolata ve şekerlemelerde 96, diğer gıda ürünlerinde 81 oldu.

Türkiye’de alkollü içkilerin fiyatları ise AB ortalamasının oldukça üzerinde gerçekleşti. AB ortalamasında 100 olan alkollü içki fiyatları Türkiye’de 158’i buldu. Böylece Türkiye içki fiyatlarında 25 ülke arasında beşinci sırada yer aldı.

İçki fiyat düzeyi, Norveç’te 250, İzlanda’da 217, İrlanda’da 182, Finlandiya’da 181, İsveç’te 152, İngiltere’de 150, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nde 149, Danimarka’da 131 oldu. Bulgaristan 54’le içki fiyat düzeyinin en düşük olduğu ülke oldu.

Türkiye’nin alkolsüz içeceklerdeki fiyat düzeyi ise 2003 yılı itibarıyla 80 olarak gerçekleşti. Kahve, çay ve kakaoda fiyat düzeyi 88, maden suyu, meyve ve sebze sularında fiyat düzeyi 75 oldu. Alkolsüz içeceklerde AB ortalamasında 100 olan fiyat düzeyi Danimarka’da 171, Norveç’te 163, İzlanda’da 160 olarak gerçekleşti.

Banka kredileri tüketiciye

Tüketici kredileri ve kredi kartları toplam krediler içinde yüzde 25'lik bir paya ulaştı. 2003 yılında tüketici kredileri reel olarak yüzde 164,9 oranında artış gösterdi. Tüketici kredilerinde özellikle otomobil kredileri en büyük paya sahip bulunuyor.

2003 yılı sonu itibariyle bankacılık sektörünün toplam kredi hacmi reel olarak yüzde 18,7 oranında artış göstererek 66,2 katrilyona ulaştı. Kredilerin aktif toplam içindeki payı da yüzde 26,5'e ulaştı.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu yayınladığı yıllık raporunda sektörün 2003 yılında olumlu bir gelişim sergilediği saptamasında bulundu. Raporda, kredi plasmanının önemli ölçüde arttığı ifade edildi.

2003 yılı sonu itibariyle bankacılık sektöründe kredilerin büyüklük dağılımı incelendiğinde, toplam kredilerin yüzde 60,6'lık kısmının 500 milyar liranın üzerindeki kredilerden, yüzde 28,8'inin ise 50 milyar liranın altındaki kredilerden oluştuğu görülmekte. Kredi müşterileri incelendiğinde,

50 milyar liranın altında kredi kullanan müşterilerin toplam sayısı bir önceki yıl sonuna göre yüzde 18,3, 500 milyar liranın üzerinde kredi kullanan müşterilerin sayısı ise yüzde 9,1 oranında arttı. Dikkat çeken bir diğer gelişme ise 51-500 milyar lira arasında kredi kullananların sayısında yaşanan artış. 51-500 milyar aralığında kredi kullanan müşterilerin toplam sayısı bir önceki yıl sonuna göre yüzde 76,8 artışla 47.961'e ulaştı.

Bankaların TL cinsinden aktifleri içerisinde TL kredilerin payı 2003 yılında 6,7 puan artarak yüzde 23,4'e yükselirken, YP cinsinden kredilerin YP cinsinden aktiflere oranı 0,3 puan artarak yüzde 31,7 düzeyinde gerçekleşti. Bu gelişme, bankaların TL cinsinden kredi açma eğilim-

lerinde artış olduğunu göstermekte. Ancak, toplam kaynakların yaklaşık yüzde 25'inin krediye tahsis edilmiş olması, sektörün reel kesimin finansmanına aracılık faaliyetinin hala yetersiz bir düzeyde olduğunu göstermekte.

Gruplar itibarıyla incelendiğinde, 2003 yılında 0,7 puan gerileme gösteren TMSF bünyesindeki bankalar dışında tüm banka gruplarında kredilerin toplam aktif içindeki payının arttığı gözlenmektedir. Bu dönemde en önemli artış, yabancı bankaların kredilerinin toplam aktifler içindeki payının 6,4 puan artmasıyla gerçekleşirken, söz konusu pay özel bankalarda 3,8 puan, kamu bankalarında 3,4 puan, kalkınma ve yatırım bankalarında ise 3,2 puan arttı.

Toplam Kredilerin Büyüklük ve Müşteri Sayısına Göre Dağılımı*				
Kredi Dilimi	Aralık 2002		Aralık 2003	
	Müşteri Sayısı	Yüzde Dağılım	Müşteri Sayısı	Yüzde Dağılım
500 milyar TL'dan büyük krediler	10.722	0,07	11.697	0,06
101 milyar TL ile 500 milyar TL arası krediler	12.042	0,08	20.288	0,11
50 milyar TL ile 100 milyar TL arası krediler	15.085	1,10	27.673	0,15
50 milyar TL'den küçük krediler	15.755.582	99,76	18.647.204	99,68
Toplam Müşteri Sayısı	15.793.431	100,00	18.706.862	100,00

* İller Bankası hariç

Kaynak : BDDK

2003 yılında TMSF bankaları dışında tüm grupların kredileri reel olarak artarken, en yüksek reel artış yüzde 39,4 ile kamu bankalarında gerçekleşti. Kamu bankaları 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrasında daralttıkları kredi hacimlerini 2003 yılında ekonomide yaşanan olumlu gelişmelere paralel olarak yeniden genişletmişlerdi. Özel bankaların kredi toplamı 2002 yıl sonuna göre reel olarak yüzde 18,2

oranında artış göstererek 45,8 katrilyon liraya yükselmişti. Özel bankaların kredi rakamlarında dikkat çeken bir diğer husus, kredi aktivitesinin 2003 yılının son çeyreğinde hız kazanmış olması. Yılın ilk 9 aylık bölümünde özel bankaların yüzde 16,7 oranında artan kredi hacmi son üç ayda yüzde 15,4 oranında artış gösterdi. 2003 yılında yabancı bankaların kredi hacmi reel olarak yüzde 10,1 oranında arta-

rak 2,7 katrilyon liraya yükseldi. Genellikle TL cinsinden kredi açma konusunda temkinli bir yaklaşım içinde olan yabancı bankalar grubunun TL kredilerinin reel olarak yüzde 30,7 oranında artmış olması, bu bankaların TL cinsinden risk alma eğiliminin arttığını göstermekte. 2003 yılında TMSF bünyesindeki bankaların kredi hacmi reel olarak yüzde 37,6 oranında daraldı. Kredi hacmindeki bu daralmada, Bayındırbank'ın bireysel kredilerinin satılması etkili oldu.

2003 yılında bankaların özellikle bireysel kredilere ağırlık verdiği görülmekte. Kredi türleri içerisinde en yüksek paya sahip olan ihracat ve ihracat garantili yatırım kredilerinin toplam krediler içindeki payı Aralık 2002'de yüzde 22,6 iken Aralık 2003'te 2,4 puan azalarak yüzde 20,2 seviyesine geriledi. İşletme kredilerinin toplam krediler içerisindeki payı da söz konusu dönemde 2,9 puan düşerek yüzde 13,1

Kredilerin Türlerine Göre Dağılımı (%)*		
	Aralık 2002	Aralık 2003
İskonto ve İştira Senetleri	1,0	0,7
İhracat Kredileri	19,2	17,5
İhracat Garantili Yatırım Kredileri	3,4	2,7
Diğer Yatırım Kredileri	4,5	3,3
İşletme Kredileri	16,0	13,1
İhtisas Kredileri	1,5	2,2
Fon Kaynaklı Krediler	8,2	7,4
Tüketici Kredileri	6,6	14,0
Kredi Kartları	9,1	10,9
Diğer Krediler	30,5	28,5
Toplam	100,0	100,0

* İller Bankası hariç

Kaynak : BDDK

seviyesine geriledi. Bu dönemde krediler içinde en dikkat çekici gelişme tüketici kredileri ve kredi kartlarında meydana gelmiş ve bu kredilerin payı 2002 yıl sonu itibarıyla yüzde 15,7 iken 2003 Aralık sonunda yüzde 24,9'a yükseldi.

Bu dönemde tüketici kredileri reel olarak yüzde 164,9 oranında artmış ve toplam krediler içindeki payı 2002 yılında yüzde 6,6 iken 2003 yılında yüzde 14'e yükseldi. Tüketici kredilerindeki bu artışta faizlerde özellikle yılın son çeyreğindeki düşüş ve ekonomideki olumlu beklentilerin yaygınlık kazanmasıyla ertelenmiş tüketim harcamalarının gerçekleşmeye başlaması etkili oldu. Tüketici kredileri içinde özellikle otomobil kredilerindeki artış dikkat çekmekte.

Otomobil kredileri geçen yıla göre reel olarak yüzde 307,8 oranında artarken, dövize endeksli otomobil kredileri de yüzde 113,8 oranında artış gösterdi.

Toplam kredi kartı harcamaları kullanımın özendirilmesi ve yaygınlaşmasının etkisiyle, 2003 yılında bir önceki yıla göre reel olarak yüzde 42,3 oranında arttı. Kredi kartı harcamalarının toplam krediler içerisindeki payı da 2002 yıl sonuna göre 1,8 puan artarak yüzde 10,9'a yükseldi.

Bankacılık sektörünün kullandığı kredilerin genel sektörler itibarıyla dağılımı incelendiğinde, sanayi sektörü ağırlıklı bir plasman yapısı olduğu görülmekte. Nitekim, 2003 yıl sonu itibarıyla kredilerin yüzde 41,7'si sanayi sektörüne kullanılırken, ikinci sırayı yüzde 30,3 ile hizmetler sektörü aldı. Kredilerin alt sektörler itibarıyla dağılımına bakıldığında, 2003 yılında en çok krediyi kullanan 5 sektörün toplam krediler içindeki payının yüzde 39,1 seviyesinde gerçekleştiği görülmekte. 2003 yıl sonu itibarıyla toplam krediler içerisinde en fazla pay alan sektör yüzde 10,8 ile tekstil sektörü olmuş, bu sektörü sırasıyla toptan-perakende

ticaret, gıda sanayi, taşımacılık ve inşaat sektörleri takip etti.

Bankacılık sektörü takipteki alacaklarında (TGA) 2003 yılında yaşanan gelişmeler aktif kalitesini olumlu etkiledi. Bu dönemde TGA (brüt) reel olarak yüzde 27,4 azalarak 10,4 katrilyon liradan 8,6 katrilyon liraya geriledi. TGA (brüt) kalemi gruplar itibarıyla incelendiğinde, 2003'te tüm banka gruplarında reel olarak gerileme gözlenmekte. En yüksek reel düşüş yüzde 68,0 ile TMSF bünyesindeki bankalarda yaşanırken, bu grubu yüzde 17,0 düşüşle kamu ve yüzde 15,8 düşüşle özel bankalar grubu izledi. Söz konusu gelişme, İstanbul Yaklaşımı kapsamına alınan kredilerdeki artış, bankaların kredi kullanırken daha seçici davranmaları, ayrıca ekonomideki büyüme performansına bağlı olarak kredi kullanıcılarının geri ödeme kabiliyetlerinin geçmiş dönemlere göre artmasından kaynaklandı.

Tüketici Kredileri ve Kredi Kartları (Trilyon TL)			
	Aralık 2002	Aralık 2003	Reel Değişim
Tüketici Kredileri	2.742	8.277	164,9
- Konut	283	579	79,6
- Otomobil	793	3.685	307,8
- Diğer	1.666	4.013	111,5
Tüketici Kredileri (Döviz Endeksli)	388	768	73,7
- Konut	204	329	41,5
- Otomobil	122	325	113,8
- Diğer	63	113	57,4
Kredi Kartları	4.335	7.030	42,3
Toplam	7.466	16.074	89,0

Kaynak : BDDK

Büyüme hızı beklentileri aştı

2004 yılının birinci üç aylık döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre gayri safi milli hasıla gelişme hızı yüzde 12.4, gayri safi yurtiçi hasıla gelişme hızı yüzde 10.1 olarak gerçekleşti.

Devlet İstatistik Enstitüsü 2004 yılı birinci dönemi GSMH ile harcama yöntemiyle hesaplanan GSYH ve gelir yönetimi ile hesaplanan 2003 yılı GSYH sonuçlarını açıkladı. Yılın ilk çeyreğinde büyüme hızı beklentilerin üzerinde gerçekleşerek yüzde 12.4 olarak gerçekleşti.

2004 yılının birinci üç aylık dönemine ilişkin harcamalar yöntemiyle hesaplanan gayri safi yurtiçi hasıla sonuçlarına göre sabit fiyatlarla özel nihai tüketim harcamaları yüzde 10.6, gayri safi sabit sermaye oluşumu ise yüzde 52.6'lık artış gösterdi.

2003 yılı gelir yöntemiyle hesaplanan gayri safi yurtiçi hasıla

içindeki payı yüzde 26.1 oldu. 2004 yılı birinci üç aylık döneme ilişkin geçici hesaplama göre gayri safi milli hasıla cari fiyatlarla 79.442.962 milyar TL, 1987 yılı fiyatlarıyla 27.295 milyar TL, 2004 yılının birinci döneminde 2003 yılı birinci dönemine oranla gelişme hızı cari fiyatlarla yüzde 17.5, sabit fiyatlarla yüzde 12.4 olarak tahmin edildi.

2003 yılı gelir yöntemiyle gayri safi yurtiçi hasıla sonuçlarına göre; işgücü ödemelerinin cari fiyatlarla gayri safi yurtiçi hasıla içindeki payı yüzde 26.1; kira, faiz ve kar gelirlerinin toplamından oluşan işletme artığının payı ise yüzde 50.0 olarak tahmin

edildi. Toplam işgücü ödemelerinde bir önceki yıla göre cari fiyatlarla yüzde 28.9, işletme artığında ise yüzde 29.7 oranında artış görüldü.

İktisadi faaliyet kolları itibariyle işgücü ödemeleri sonuçlarına göre; 2003 yılında toplam işgücü ödemeleri içinde en yüksek paylara sahip olan Devlet hizmetleri ve imalat sanayinin payları ise sırasıyla yüzde 37.9 ve yüzde 18.0 oldu.

Daha önce açıklanan 2002 yılı gelir yöntemiyle gayri safi yurtiçi hasıla sonuçları, elde edilen yeni verilere göre yeniden hesaplandı. Buna göre, 2002 yılında işgücü ödemelerinin cari fiyatlarla gayri safi yurtiçi hasıla

içindeki payı yüzde 26.3; kira, faiz ve kur gelirlerinin toplamından oluşan işletme artığının payı ise yüzde 50.0 olarak tahmin edildi. İşgücü ödemelerinde bir önceki yıla göre cari fiyatlarla yüzde 44.2, işletme artığında ise yüzde 57.6 oranında artış görüldü.

2002 yılı iktisadi faaliyet kolları itibariyle işgücü ödemeleri revize sonuçlarına göre ise; toplam işgücü ödemeleri içinde en yüksek paylara sahip olan devlet hizmetleri ve imalat sanayinin payları sırasıyla yüzde 37.1 ve yüzde 18.9 oldu.

Tarım

Tarım sektörü gayri safi katma değeri 2004 yıl birinci dönemi itibariyle gelişme hızı cari fiyatlarla yüzde 23,3 ve sabit fiyatlarla yüzde 7,5 oranında oldu.

Sanayi

İmalat sanayi üretim artış hızı kamuda yüzde 4,5 gerilerken özel sektörde yüzde 17 artış gösterdi. 2004 yılının birinci üç aylık döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre toplam imalat sanayinde yüzde 11.3'lük bir artış gerçekleşti.

İmalat sanayii kamu kesiminde; basım-yayın, diğer kimyasal ürünler, çanak-çömlek-çini porselen, çimento, diğer metal ana sanayii, metal eşya, makine sa-

nayii ve otomotiv sanayinde yüzde10'un üzerinde üretim artışı; gıda, içki, tütün, dokuma, kağıt ve kağıt ürünleri, petrol ve kömür türevleri sanayinde ise yüzde10'un üzerinde üretim azalışı görüldü.

Bu döneme ilişkin toplam imalat sanayii üretim değeri içinde kamu kesiminin payı yüzde 21.0 oldu.

İmalat sanayii özel kesiminde; içki, deri ve kürk eşya, ayakkabı, ağaç ürünleri, basım-yayın, lastik ürünleri, plastik ürünleri, çanak-çömlek-çini porselen, çimento, demir-çelik, diğer metal ana sanayii, metal eşya, makina sanayii, elektrik makineleri ve otomotiv sanayinde yüzde 10'un üzerinde üretim artışı; petrol rafinerileri sanayinde ise yüzde 10'un üzerinde üretim azalışı görüldü.

Bu dönemde özel imalat sanayii kesiminin payı ise yüzde 79.0 oldu.

İnşaat sektörü; 2004 yılı birinci üç aylık döneminde geçen yılın aynı dönemine göre sabit fiyatlarla kamu kesimi katma değerinde yüzde 4.5'lik azalış, özel sektör inşaat faaliyetlerinde ise bu dönem metrekaresi olarak hesaplanan tamamlanmış inşaatlarda geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 4.8'lik artış oldu.

Hizmet sektörleri; 2004 yılı bi-

rinci üç aylık döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre imalat sanayii sektöründe görülen sabit fiyatlarla yüzde 11.3'lük artış ile ithalatla yine bir önceki yılın aynı dönemine göre dolar değeriyle yüzde 42.3'lük artış hizmet sektörlerini etkiledi.

Bu sonuçlara göre sabit fiyatlarla gelişme hızları; ticaret sektöründe yüzde 16.3, ulaştırma ve haberleşme sektöründe yüzde 4.3, serbest meslek ve hizmetler sektöründe yüzde 8.6, ithalat vergilerinde yüzde 33.8'lik artış yaşandı.

2004 yılı birinci üç aylık dönemde gayri safi milli hasıla gelişme hızı cari fiyatlarla yüzde 17.5, sabit fiyatlarla yüzde 12.4'dür. Bu dönemde zımni fiyat deflatörü yüzde 4.5 oldu.

Harcamalar yöntemiyle hesaplanan gayri safi yurtiçi hasıla sonuçları

Harcama gruplarındaki gelişmeler; 2004 yılı birinci üç aylık döneminde geçen yılın aynı dönemine göre gayri safi yurtiçi hasıla içinde yüzde 69.1'lik payı olan özel nihai tüketim harcamalarında sabit fiyatlarla yüzde 10.6'lık bir artış görüldü. Bu dönemde kamu kesimi yatırımları yüzde11.3'lük azalış, özel kesim yatırımları ise yüzde60.6'lık bir artış gösterdi.

SSK kazanç alt sınırı asgari ücrete eşitlendi

Sosyal Sigortalar Kanunu'nda yapılan değişiklikle prim esas taban ücreti ile asgari ücretin eşitlenmesi sağlandı. Üst sınır ise asgari ücretin 6.5 katı olarak kabul edildi. Bu düzenleme ile sistemin 4 ayda 229 trilyon kayba uğrayacağı, buna karşın 314 trilyon lira gelir vergisi artışı sağlanması bekleniyor. Yapı kullanım izin belgesi SSK'ya borcun bulunmaması şartına bağlandı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen 5198 sayılı Kanunla, Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunu, Sosyal Sigortalar Kanunu ve Sosyal Sigortalar Kurumuna ilişkin çeşitli düzenlemeler yapıldı.

Kayıtdışı istihdamı özendiren düzenlemelerden biri olan yüksek prime kazanç alt sınırı uygulamasından vazgeçildi. Bu sınır asgari ücrete eşitlendi.

Prime esas kazanç alt sınırı ile sigortalıların asgari günlük ücreti farklı kriterlere göre belirlenmekteydi. İkisi arasındaki farkın primi 1 Ocak 2004 tarihinden önce işveren, 1 Ocak 2004 ile 30 Nisan 2004 tarihleri arasında ise devlet tarafından karşılanmaktaydı. Yapılan düzenleme ile günlük kazanç alt sınırı asgari ücret ile eşitlenerek, bu kazanç ile sınır arasındaki fark ortadan kaldırıldı. Uy-

gulama 1 Temmuz 2004 tarihi itibarıyla yürürlüğe girdi.

Prime esas taban ücreti ile asgari ücretin eşitlenmesi suretiyle, yaklaşık dört ay için 229 trilyon lira sosyal güvenlik sisteminin kayba uğrayacağı tahmin ediliyor. Bu kayba karşın aynı süre içerisinde 314 trilyon lira gelir vergisi artışı sağlanacağı ve 85 trilyon lira kamunun lehine bir sonuç ortaya çıkacağı tahmin ediliyor. Bir milyon kişinin daha sisteme dahil edilmesi sağlanabilirse prim oranlarının daha da düşürülmesi gündeme gelecek.

Ülkemizde kayıtdışı istihdamın en yoğun olduğu inşaat sektöründeki sorunu çözmek amacıyla bazı değişiklikler yapıldı. İnşaat sektöründe çalışanların sosyal güvenliklerinin sağlanması amacıyla, bina inşaatı işyerlerinin resmi makamlarca düzenlenen inşaat

yapı ruhsatlarını verebilmeleri SSK'dan alınacak belgeye bağlandı. Valilikler, belediyeler ve ruhsat vermeye yetkili diğer merciler, yapı ruhsatı verdikleri inşaatları ruhsat tarihinden itibaren bir ay içinde kuruma bildirecekler. Yapı kullanım izin belgesi verilmesinde kuruma borçlarının bulunmadığına dair bir belge istenmesi zorunluluğu getirildi.

İsteğe bağlı sigortalıları sigortalılık süresince sağlık yardımından yararlanmamaları nedeniyle prim oranları yüzde 30'dan yüzde 25'e indirildi.

Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ile Yeminli Mali Müşavirlerce düzenlenen asgari işçilik bildirimi raporlarının verilmemesi durumunda asgari ücretin üç katı tutarında ceza uygulaması yapılacaktır.

Sağlık hizmetlerine Dünya Bankası kredisi

Türkiye, sağlık durumu ve sağlık hizmeti erişimi açılarından pek çok orta-ge - lirli ve Avrupa Birliği ülkesinin gerisinde kalmaya devam ediyor. Beklenen ya - şam süresi, OECD ortalamasının neredeyse 10 yıl gerisinde ve bebek- anne ölüm oranları orta-gelirli ülkelerin en yüksekleri arasında. Dünya Bankası 2004-2007 yılları arasında gerçekleştirilecek Sağlıkta Değişim projesi için 60.6 milyon dolarlık bir kredi sağladı.

Türkiye'deki sağlık sek- törü, sosyo-ekonomik gelişme düzeyine uy- gun sağlık harcaması yapılmasını gerçekleştirilemiyor. Bu alanda bir çok ülkenin gerisinde kalan Türkiye'ye Dünya Bankası tara- fından sağlık hizmetlerinin gelişt- irilmesi amacıyla 60.6 milyon dolarlık kredi verildi. Türkiye 2015'e kadar Avrupa sağlık ve hizmet standartlarını ve Milen- yum Kalkınma Amaçları'nı yeri- ne getirmek için yeterli ve kalıcı çabalar göstermek zorunda bulu- nuyor.

Yakın zamanda yapılan "Erişim ve Verimliliği Geliştirmek için Sağlık Sektörünün Reformu" başlıklı Dünya Bankası sektör çalışmasında; sağlıkta eşitsizlik

ve sağlık hizmetlerinden fayda- lanma, kaynak dağılımında eşit- sizlik ve zayıf sistem idaresi ve yönetimi konularını, kötü perfor- mansın ardındaki ana nedenler olarak sıraladı.

Genel kabul gören görüş; parça parça değişiklik yapmak yerine, kökten değişim gerçekleştirmek. Ancak, 2003'te yayınlanmış olan Hükümet'in "Acil Eylem Planı", ve bu planın genişletilmiş sektö- rel yapılanması olan "Sağlıkta Dönüşüm Programı", sağlık hiz- metlerinin sağlanması ve bu hiz- metlerin finanse edilmesini birbi- rinden ayırmayı böylece, kay- nakların daha verimli dağılımını ve kullanımını mümkün kılmayı; evrensel kamu sağlığı sigortasını devreye sokarak, sağlık hizmet-

lerine ulaşmada eşitliği sağlama- yı; idari yapıyı güçlendirmek ve teknik verimliliği artırmak için, kamu hastanelerine idari ve fi- nansal özerklik sağlamayı; aile hekimliğini devreye sokarak, hasta bakımı ve birincil sağlık hizmetlerini bütünleştirmek bu alanda devamlılığı sağlamayı ve sağlık hizmetinde kapsam ve sü- rekliliği sağlamayı; ve anne-ço- cuk sağlığında ilerleme sağlamak amacıyla duyarlılığı artırmayı sa- vunmakta.

Bu projenin geliştirilme amacı, Türkiye ve diğer orta-gelirli ve AB'ye giren ülkeler arasında ki hizmetlerinden yararlanma ve kalite farkını, sağlık sigortası kapsamını tüm Türk nüfusuna yayarak ve özellikle fakirler, kır-

sal ve yarı kırsal alanlarda yaşayanlar için sağlık hizmeti erişiminde eşitsizliği azaltarak kapatmak.

Hükümet'in Sağlıkta Dönüşüm Programıyla ile birlikte şu temel hedefler ele alınacak:

- Daha etkili idare ve politika için Sağlık Bakanlığı'nı (MOH) yeniden yapılandırmak;
- Evrensel bir sağlık sigortası fonu kurmak;
- Birincil sağlık hizmetlerinin onaylanması için model olarak aile hekimliğini tanıtmak;
- Sahibini hesaba katmadan tüm hastaneler için mali ve idari özerklik sağlamak;
- Tam bilgisayarlı bilgi sistemi kurmak

Önerilen çalışma, programın parça parça olması yerine kapsamlı bir sektör programını desteklemektedir ve bu programın 5 ana bileşeni vardır:

Sağlık Bakanlığı'nın İdari Kapasitesini Güçlendirmek: koruyucu hekimlik ve sağlık desteği gibi kamu sağlığı ile ilgili temel fonksiyonları sabit kalmak üzere Sağlık idaresinin hizmet sağlayıcı sıfatından sağlık hizmetlerini düzenleyen ve politika üreten kurumsal değişimi sağlamak. Bu unsur, Sağlık Bakanlığı'nın; misyonunu, sektör politikalarını, kurumsal yapısını ve merkez ve taş-

ra düzeyinde işlevlerini yeniden tanımlamasına ve sağladığı hizmetlerin geliştirmesine yardımcı olacaktır. (belirtilen maliyet:10-15 milyon dolar)

Genel Sağlık Sigortası,
mevcut 4
sağlık si-

gorta-sı pro-gramını birleştirerek ve sağlık sigortası olmayan yaklaşık 7.9 milyon vatandaşı da kapsayarak, tüm nüfusu tek bir sağlık sigortası altında toplamak. (belirtilen maliyet: yeni Genel Sağlık Sigortası fonu için fonlamaya başlamadan, 10-15 milyon dolar)

Hizmet Dağılımının Yeniden Organizasyonu, hasta olmayan-

ların onayı ve birincil sağlık hizmetlerinin temeli olarak aile hekimliğine dayalı olarak kurulan bir organizasyon modelinin kabulüyle hizmet dağılımının yeniden düzenlenmesinin gerçekleştirilmesi. Bu aşamalı olarak yapılacak ve öncelikle büyük şehirlerde başlatılarak daha sonra kırsal kesime yaygınlaştırılacak. (belirtilen maliyet: 40-50 milyon dolar)

İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi, sağlık hizmeti idarecilerini de içine alan gelecekteki aile pratisyenleri ve diğer ilgili sağlık ile ilgili kişilerin yeterliliklerini güçlendirmeyi amaçlar. Bu aşamalı bir şekilde yapılacak ve aile pratisyenleri için eğitim ve tekrar-eğitim müfredatı öncelikle belli üniversitelerde tanıtılacak ve daha sonra diğerlerine yayılacak.

Ulusal Sosyal Güvenlik ve Sağlık Bilgi Sistemi, ulusal standartların geliştirilmesini destekleyecek ve kurumsal görevler ve sorumlulukların yeniden düzenlenmesinde gerekli bilgi desteğini sağlayacak. Bu aşamalı bir şekilde gerçekleştirilecek; ilk aşamada standartların geliştirilmesi ve sosyal güvenlik sisteminin kayıt ve bilgi ağının kurulması ele alınacak, daha sonra ikinci aşamada, Sosyal güvenlik sistemi ve hastaneler arasında bilgisayar ağı ve bilgi akışı kurulacak.

ABD Merkez Bankası (FED)

beklenen faiz artırımını yaptı

Amerikan Merkez Bankası (FED) Temmuz ayının ilk günü hayli uzun zamandan beri beklenilmekte olan faiz artırımını yaptı. Bu şekilde FED, son dört yıllık dönemde ilk kez faiz artırımına gitmiş ve faiz had - dini, son yarım asırlık dönemin en düşük haddi olan yüzde 1.0'den, çeyrek puanlık artışla yüzde 1.25'e yükseltmiş oluyor.

Amerikan Merkez Bankası son zamanlarda beklenen faiz artırımını 0.25 puanla gerçekleştirdi. Bu faiz artırımını öncesinde FED, ileri teknoloji sanayileri hisse senetleri fiyatlarında meydana gelen büyük düşüşü takip eden dönemde faiz hadlerini 13 kez düşürerek yüzde 6.5'ten, yüzde 1.0'e geri çekmişti. Bahar aylarından bu yana Greenspan ve diğer bazı ilgililer bir faiz artırımına gidilmesinin olası olduğunun sinyallerini vermiş oldukları için, bu faiz artırımını bir sürpriz etkisi yaratmadı ve piyasalarda işlem yapan kişiler bu olası faiz indirimini fiyatlarına zaten önceden yansıtmış oldukları cihetle, bu faiz artırımını piyasaları fazla etkilemedi.

Ancak FED'in ve onun geçtiği-miz Haziran ayının 19'unda üst üste beşinci çalışma dönemine başlayan Başkanı Alan Greenspan'ın işi bu faiz artırımını ile bitmiyor, hatta yeni başlıyor denilebilir. Sadece cüzi bir faiz artırımını yapıldı ama, bu bir dönüm noktası oluşturuyor. Zira bu alanda geçmişte yaşananlar hatırlanırsa, bu artırımın daha sonra gelecek olan faiz artırımları dizisinin ilk basamağını oluşturduğunu söylemek, çok büyük olasılıkla, yanıltıcı olmayacaktır. Dolayısıyla bu konuda sorun faiz artırımlarının devam edip, etmeyeceği değil, ne ölçüde ve hangi hızla yapılacağıdır.

Konunun uzmanları bu yılın geri

kalan döneminde FED'in faiz hadlerini, yüzde 0.25 veya yüzde 0.50'lik dilimler halinde toplam yüzde 1.0 kadar artıracığını tahmin ediyorlar. Ancak faiz düzeylerini belirleyen çok sayıda değişken olduğu için bu tahminin tutmama riski konusunda fazla bir şey söyleme imkanı bulunmuyor.

Bu son derece düşük faiz hadleri son yıllarda Amerikan konut sahipleri ve tüketicileri için neredeyse bir piyango yerine geçmiş ve bu şekilde ABD'nde yaşanan ekonomik durgunluğun daha hafif atlatılabilmesi olanağı elde edilmişti. Ancak artık ekonomi normal bir büyüme eğilimi içerisine girmiş bulunuyor (Amerikan

ekonomisi son altı aylık dönemde yıllık bazda yaklaşık yüzde 4.0 oranında gerçekten güçlü bir büyüme gösterdi) ve bu nedenle bu kadar düşük faiz hadleri artık ekonominin fazla ısınması yolunda önemli bir risk oluşturuyor. Zaten uzun bir aradan sonra enflasyonda da dikkat çekici kırılmalardan görülmeye başladı (yılın ilk yarısı itibariyle yıllık bazda yüzde 2.9). Hatta bazı ekonomistler enflasyon oranındaki bu artışa işaret ederek FED'in faiz artırımında geç bile kaldığını iddia ediyorlar. Enflasyon oranında ılımlı da olsa görülen bu artış, nominal faizlerin çok düşük olması nedeniyle reel faizleri negatif duruma getirmişti ki, bir Merkez Bankasının bu durumu kabullenmesi pek olanaklı değil.

Diğer taraftan Batı Avrupa göz ardı edilirse, küresel ekonomi de belirgin bir toparlanma süreci içine girmiş bulunuyor ve özellikle hızlı bir büyüme gösteren Çin'in petrol, hammadde ve aramalları için olan talebinin logaritmik bir hızla büyümesi, bu malların fiyatlarında yakın geçmiş dönemde hızlı bir yükselme meydana gelmesine yolaçmış bulunuyor. Ayrıca Doların değerinin diğer önemli paralara karşı değer yitirmesi de, ABD'nde ithal mallarının fiyatlarını yükselterek enflasyon riskini artırıyor.

Bununla beraber ABD'nde halen yüksek bir düzeyde seyreden işsizlik haddindeki (yüzde 5.6)

düşmenin yavaş seyretmesi faiz artırımını konusunda A. Greenspan'ı fazla aceleci davranmama ya sevkeden en önemli unsur oldu.

Olaya sadece Amerika açısından yaklaşılsa yüksek faiz hadleri yatırımları azaltıcı bir etkiye bulunacak, diğer taraftan kredi maliyetleri yükseleceği için başta konut olmak üzere tüketicilerin dayanıklı tüketim mallarına olan talebini azaltacaktır. Ama faiz hadlerinin bir de servet etkisi bulunmaktadır, faiz oranlarındaki yükselmeler menkul ve gayrimenkul varlıkların kıymetini (piyasa değerini) düşürücü bir etki de yaratırlar. Sahip oldukları varlıkların değeri azaldığı için kendilerini daha az zengin gören insanlar, daha az tüketim yapma eğilimi içine girerler.

Şüphesiz ABD'nde FED'in faizleri tekrar artırma sürecini başlatması ve bu süreci ölçülü bir şekilde ve ilerde ortaya çıkacak yeni gelişmelere duyarlı bir biçimde sürdüreceğini açıklaması, ekonomide bir yavaşlamaya ve işsizlik haddinde bir yükselmeye meydan vermeden enflasyon tehlikesinin bertaraf edilmesini amaçlıyor. Ekonomistler genelde, FED'in ekonomiyi canlandırmaya yada daha fazla ısınmasını önlemeye (frene basmaya) ihtiyacı duymayacağı "nötr" faiz haddinin yüzde 3 ile 4 arasında değiştiğini söylüyorlar.

Bu faiz artırım süreci ekonomi-

nin değişik kesimlerini farklı şekilde etkileyecek. Artan faiz hadleri yatırımları, tüketim harcamalarını olumsuz yönde etkileyecek, başta hisse senetleri menkul ve gayrimenkul varlık değerleri düşecek. Şirket karlılık düzeyleri olumsuz yönde etkilenen.

FED'in faiz artırımını küresel ekonomi üzerinde de özellikle yeni yükselen piyasa ekonomileri üzerinde de önemli etkilerde bulunacak. Faiz artırımını nedeniyle Amerikan menkul kıymetleri daha çekici hale geleceği için gelişmekte olan ve yeni yükselen ekonomilerin borçlanma maliyetleri artacak. Bu durum son iki yıla damgasını vuran ucuz para döneminin sonuna geldiği anlamını taşıyor.

Nitekim FED'in faiz artırımına gideceği yolundaki ilk işaretlerin alınmasıyla birlikte Brezilya ve Türkiye gibi yeni yükselen ülkeler kategorisinde mütalaa edilen ülkelerin ihraç etmiş oldukları bonoların fiyatlarında da önemli bir düşme meydana gelmişti. Bunun doğal bir uzantısı olarak Hazinesin geçtiğimiz günlerde dış piyasa için yapılan bono ihalesinde de faizler bundan evvelki ihaleye göre belirgin şekilde yüksek düzeyde oluştu.

Dış piyasadan daha yüksek faiz hadleri ile borçlanma dönemine girilmiş olması, bu ülkelerde sıkı maliye uygulamasına daha fazla önem verilmesini gündeme getiriyor.

Azalan nüfus, artan hararet

Dünya nüfusu hızla yaşlanma sürecine girdi. Bu süreç emeklilik fon - ları konusunda şimdiden ciddi tedbirler alınması ve çözüm yolları oluş - turulması gerekliliğini gündeme getiriyor. Yaşlanan nüfusla birlikte nüfus artış hızının da gerilemesi sorunu daha da çıkmaza sokuyor. Nü - fusla birlikte bir diğer önemli sorunu ise küresel ısınma oluşturunuyor. Küresel ısınma yerkürenin geleceğini tehdit eder boyutlara yöneldi.

Yer kürenin geleceği üze - rine son yıllarda en çok tartışılan iki konuyu yaşlanan nüfus ve küresel ısınma oluşturunuyor. OECD Genel Sekreteri Donald J. Johnson, bu iki konu - ya ilişkin OECD Observer dergi - sinde yer alan görüşleri şöyle;

Demografi ve iklim değişikliği: li - teratürden okuduğum ve uzmanlar - dan aldığım görüşlere göre, bu yüzyılın özellikle de çocuklarımız ve torunlarımızın karşı karşıya ka - lacağı en önemli sorunları bu iki fenomen üzerinde olacak. Şimdi bu iki konu üzerinde bazı senaryo - lar çizelim ve sorular soralım.

Önce demografi. Gelişmiş dünya - da nüfus şimdiden yaşlanmış du -

rumda. Uzun hayat beklentisi çok büyük bir başarı. Ancak bu durum, düşen doğum oranları ile bir araya geldiğinde, ciddi ekonomik ve sos - yal sonuçlarla karşı karşıya kalıyo - ruz. Bu eğilim böyle sürmeye de - vam ederse, gelecekte git gide ar - tan sayıdaki emeklileri, çalışma yaşındaki daha az nüfus destekle - mek durumunda kalacak. Artan borçlarla birlikte sağlık ve emekli - lik maliyetleri, gelecekteki çalışan - ların ve kamu maliyesinin üzerinde dayanılmaz yükler getirebilecek.

Demografik bozulmayı ya da dara - lan çalışan nüfusun verimliliğini artırmak için politikalar geliştirile - bilecek mi? Ya da emeklilik, sağ - lık ve diğer sosyal güvenlik öde - melerini azaltmak için sosyal söz -

leşmelerimizi revize mi edeceğiz? Daha etkin ödeme yollarını bulabi - lecek miyiz?

Ya da OECD ülkeleri, nüfusların - daki bu eksikliği, gelişmekte olan ülkelerden büyük miktarda göçme - ni kendine çekerek mi tamamlaya - cak? Yaşadığımız toplumlar, de ği - şik kültürlerden, dinlerden ve sos - yal değerlerden gelen yeni azınlık dalgalarını karşılamaya ve entegre etmeye hazır mı? Hazır olduğumu - zu düşünmek hoş olurdu. Fakat böylesi bir politika bile iflas ede - cektir, çünkü göçmen veren pek çok ülkedeki doğum oranı da düş - mekte.

Belki de bu soruna hükümetleri - miz, emeklilik yaşı 70'e, 75'e ya

da de daha yukarı bir yaşa çekerek cevap bulacaklardır. Belki de çalışma saatlerini artıracaklardır –bugün Almanya’da uygulandığı gibi düşük düzeydeki yıllık 1.500 saatlik çalışma süresini, Kore’de uygulandığı gibi 2.400 saate çıkarırlar.

Bu konular, gelişmiş dünyanın bugün karşı karşıya kaldığı zor sorulardır. Bu sorunlar yavaş yavaş uzun vadede gelişmekte olan ülkeleri de kuşatacak, özellikle de tek çocuk politikası uygulayan Çin’i. Politikacılarımız bu sorulara cevap geliştirebilecekler mi?

10 yıl kadar önce, geleneksel görüş 2050 yılında dünya nüfusunun baş edilemeyecek bir rakama, 12 milyara ulaşacağını dile getiriyordu. Sık sık "saatli nüfus bombası" ve gelişmekte olan dünyanın artan nüfusunu doyurma mücadelesinden bahsediyoruz. Gerçek şu ki bu bomba, dünya nüfusunun 19. yy’ın sonundaki 1.6 milyarlık düzeyinden, 20. yy.’ın sonunda 6 milyarın üzerinde çıkmasıyla zaten patlamıştı.

Malthus’un (nüfus artışının denetim altına alınmaması durumunda nüfusun besin maddeleri üretiminden daha hızlı çoğalacağı kuramı) kabusu en azından şimdilik gerçekleşmedi. Ama insanoğlu, doğa üzerinde küresel, muazzam bir baskı uyguluyor ve bu da içinde bulunduğumuz yüzyıl boyunca politik gündemi şekillendirecek ikinci küresel fenomeni aklıma getiriyor: iklim değişikliği.

Küresel ısınmanın giderek arttığı

konusunda su götürmez kanıtları var. Artan sıcaklıklar ve CO2 emisyonu arasındaki sıkı bağın en kuşkucu gözlemcileri bile tereddüde düşürmesine rağmen, bu ısınmanın ne kadarının insanlardan kaynaklandığı hala tartışmalı bir konu. İklim değişikliği hakkındaki asıl soru, "bunun hangi hızda olduğu: yavaş, hızlı ya da ani mi?

Korkulu senaryo, küresel ısının iklimsel kaosa denk gelen bir felakete sebep olacak eşiği geçmesi durumunda, bunu izleyecek ani ilkim değişikliğinin yaşanacak olması. Bir benzetme yapacak olursak, alaborsa olana kadar bir kanonun su aldıkça yavaş yavaş yana yatar. Bu beklenen en kötü şeydir ve bazıları bunun sadece gelecek 10 yıl içinde gerçekleşebileceğini söylemektedir.

Senaryonun iyi tarafı ise iklimin, bizim uyum sağlamamıza olanak verecek bir hızda değişmeye devam edeceği. Bu sebepten dolayı, OECD üyelerinin doğa ile ilgili çalışmalarımızda iki nokta üzerinde yoğunlaşmasını istiyorum; birincisi, Kyoto protokolünün uygulamaya konulması ile birlikte, sera emisyonlarının azaltılması ve sera gazı yaymayan teknolojilerin daha yaygın kullanımıyla iklim değişikliğinin yavaşlatılması; ve ikincisi acil önlemler ve adaptasyonun zorunlu olduğu alanların belirlenmesi.

Adaptasyon nispeten yeni bir konu. Kanıtlar gösteriyor ki, geçen yaz Avrupa’da pek çok yaşlı insa-

nın ölümüne yol açan sıcak dalgaları gibi uç hava koşulları, gelecekte daha sık yaşanacak. Şimdi böylesi sıcak dalgaları ile uğraşma durumunda mıyız? Enerji üretimi gibi altyapımız, derin dondurucu ya da ısınma için kullanılan yöntemlere karşı yeterli olabilecek mi? Ani su baskınları riski konusunda toplumları uyarabiliyor muyuz? Giderek ılımanlaşan ilkimi kuşatacak tropikal hastalıklarla baş etmeye hazır mıyız? Tarımda, iklimin değiştiği kadar çabuk ürünlerimizi değiştirebilecek miyiz ve bir yerlerde düşen yağış miktarındaki ciddi artışa rağmen, başka bir yerdeki kuraklıkla baş edebilecek miyiz? Kıyı setleri, deniz seviyesinin altındaki toprakları koruyamazsa, "doğa mültecilerini" karşılamaya hazır mıyız? Golfstrimin (Atlas Okyanusunda, başlayarak Batı Avrupa’nın deniz iklimini yumuşatan sıcak su akıntısı.) duracağı güne hazır mıyız?

Tüm bu sorular, bizi tek bir noktaya getiriyor: kaçınılmaz iklim değişikliğine hazırlıklı olabilecek miyiz? Sorun ister demografik değişim olsun ister iklim değişikliği olsun, bu konular üzerindeki çalışmalar –laboratuvarlarda, üniversitelerde- yeterli değil. Şehirlerimizde uygulamaya konulabilecek, kamu politikaları seçeneklerine ihtiyacımız var. Açıktır ki, OECD’nin disiplinler arası gücün olduğu bu konular, karar mekanizmaları ile direkt temasa geçilerek tamamlanmalı, hayat geçirilmeli ve mümkün olduğu kadar çabuk yapılmalıdır.

TEFE:10,53, TÜFE:8,93

Haziran ayında Toptan Eşya Fiyatları Genel İndeksi bir önceki aya göre yüzde 1,05 düşüş gerçekleştirirken, bir önceki yılın Aralık ayına göre yüzde 8,14 bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 10,53 ve oniki aylık ortalamalara göre yüzde 13,73 artış gerçekleştirdi. Yaşanan bu düşüşün -2,10'u tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık sektöründen, 0,30'u madencilik ve taşocaklığı sektöründen, 0,75'i de imalat sanayii sektöründen kaynaklandı. Bir önceki yılın aynı ayına göre endeks böylece yüzde 10,5 artış gerçekleştirmiş oldu.

Haziran ayında Tüketici Fiyatları Genel İndeksi bir önceki aya göre yüzde 0,13 düşüş gerçekleştirirken, bir önceki yılın Aralık ayına göre yüzde 3,05, bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 8,93 ve oniki aylık ortalamalara göre yüzde 16,51 artış yaşandı. Bu düşüşün ana harcama grupları itibariyle dağılımına baktığımızda, -0,7'si gıda, içki, tütün grubundan, 0,2'si giyim ve ayakkabı grubundan, 0,3'ü konut grubundan, 0,1'i de ulaştırma grubundan kaynaklandı. Bölgeler itibariyle en yüksek artış yüzde 0,6 ile Ege bölgesinde, en fazla düşüş ise yüzde 1,3'le Güneydoğu Anadolu bölgesinde gerçekleşti.

TEFE	HAZİRAN 2004	HAZİRAN 2003
Bir önceki aya göre değişim oranı (%)	-1,05	-1,93
Bir önceki yılın Aralık ayına göre değişim oranı (%)	8,14	11,47
Bir önceki yılın aynı ayına göre değişim oranı (%)	10,53	29,62
(01.07.2003-30.06.2004) - (01.07.2002-30.06.2003) 12 aylık ortalamalara göre değişim oranı(%)	13,73	35,36

TÜFE	HAZİRAN 2004	HAZİRAN 2003
Bir önceki aya göre değişim oranı (%)	-0,13	-0,17
Bir önceki yılın Aralık ayına göre değişim oranı (%)	3,05	11,97
Bir önceki yılın aynı ayına göre değişim oranı (%)	8,93	29,76
(01.07.2003-30.06.2004) - (01.07.2002-30.06.2003) 12 aylık ortalamalara göre değişim oranı(%)	16,51	31,73

		2004						2003					
		Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
TEFE	Bir önceki aya göre değişim	2,6	1,64	2,10	2,65	-0,03	-1,05	-0,5	-0,2	0,3	0,6	1,7	0,6
	Bir önceki yılın Aralık ayına göre değişim	2,6	4,31	6,50	9,33	9,29	8,14	10,9	10,7	10,7	11,3	13,2	13,9
TÜFE	Bir önceki aya göre değişim	0,7	0,55	0,89	0,59	0,38	-0,13	-0,4	0,2	1,9	1,4	1,6	0,9
	Bir önceki yılın Aralık ayına göre değişim	0,7	1,29	2,19	2,79	3,18	3,05	11,6	11,7	13,8	15,5	17,3	18,4

Dünya ekonomisi

Ekonominin belirleyicisi petrol

Talep artışıyla yükselen petrol fiyatları küresel ekonomide yaşanan olumlu gelişmeleri gölgelemeye başladı. OPEC'in talebi karşılayacağı yönündeki açıklamaları bile yeterli olmadı. Asya'da petrol tüketen 22 ülke yüksek ham petrol fiyatlarının yarattığı risklere karşı ortak hareket etme kararı alacağını açıkladı.

2003 yılından itibaren küresel ekonomide yaşanan olumlu gelişmeleri, yüksek ham petrol fiyatları gölgelemeye başladı. OPEC, bu yılın üçüncü çeyreğinde dünyadaki, petrol talebinin, ikinci çeyrekte görülen mevsimsel düşük düzeyden sonra, günde 2 milyon varil artışla 80 milyon varile çıkmasını bekliyor. OPEC'in aylık raporunda, talebin dördüncü çeyrekte yeniden günde 2 milyon varil artarak, 82 milyon varile ulaşması bekleniyor.

OPEC, Irak'ın ham petrol ihracatının sabotaj nedeniyle kesintiye uğramasının ardından gerçek bir sıkıntıya dönüşmesi halinde OPEC'in petrol piyasalarındaki arzı yeterli seviyede tutmaya hazır olduğunu açıkladı. Irak'ın güneyindeki Basra ve Khor el Amaya terminallerinden petrol ihracatı, bu limanlara petrol taşıyan iki önemli petrol boru hattı nedeniyle durmuş-

tu. Kuzey Irak'ta da Kerkük boru hattına sabotaj yapılması sonucu ham petrol sevkiyatı durmuştu. Öte yandan, Irak yetkilileri ülkenin güneyindeki iki terminalden petrol ihracatına yeniden başladığını açıkladılar.

Bu arada, Norveç'te bir işveren sendikası, geçen hafta yaklaşık 200 petrol işçisinin greve başlamasıyla, ülkenin günde 3 milyon varillik toplam üretiminin yüzde 13'ünü karşılayan 400,000 varillik bir düşüş tehlikesinin ortaya çıktığını bildirdi. Norveç, Suudi Arabistan ve Rusya'nın ardından dünyanın üçüncü büyük petrol ihracatçısı.

Suudi Arabistan Temmuz ayında da günde 9.1 milyon varil petrol pompalamayı sürdüreceğini açıkladı.

Irak'ın güneyindeki terminallerden sınırlı miktarda ham petrol sevkinin yeniden başlamasıyla, yüksek

seyreden petrol fiyatları hafif geriledi. Temmuz vadeli ABD hafif ham petrolü varil başına 38.4 dolardan, Londra Brent ham petrolü varil başına 36.04 dolardan işlem görmekte.

Asya'daki petrol tüketen 22 ülkenin yüksek ham petrol fiyatları karşısında Asya'da enerji arzını garanti altına alacak uzun vadeli politika ve stratejilerinin ifade edildiği ortak deklarasyon yayınlamaları bekleniyor. Pakistan Dışişleri Bakanı Hurşid Mahmud Kasuri, imzalanacak belgenin veya "Qingdao İnisiyatifi" adı verilecek Asya'da enerji alanında işbirliğini amaçlayan oluşumun, bölgenin enerji güvenliği için atılacak önemli bir adım olacağını söyledi. Asya ülkelerinin bölgenin enerji ihtiyacının yüzde 70'inin karşılandığı Ortadoğu'da yaşanan kargaşadan endişe duyduklarına işaret edildi.

Çin ekonomisinde soğuma

Dünyanın en hızlı büyüyen ekonomisine sahip Çin'de yüzde 11'lik büyüme hızının frenlenmesine yönelik çabalar olumlu sonuç vermeye başladı. Çin Başbakanı Wen Jiabao, Pekin'de düzenlediği basın toplantısında, ülkesindeki alt yapı yatırımlarının dizginlendiğini, piyasaya sunulan para arzı ve kredilerin azaldığını ve üretici fiyat artışının yavaşlamaya başladığını ifade etti.

Çin Merkez Bankası, ülke ekonomisinin iyi durumda olduğunu ve son zamanlardaki hızlı büyümeyi soğutma önlemlerinin net sonuçlar vermeye başladığını bildirdi. Merkez Bankası, Çin'in faiz oranlarını piyasaya daha uygun hale getirmek ve para birimi yuani makul ve dengeli bir düzeyde istikrarlı tutmayı amaçlayan reformlar yapmaya devam edeceğini açıkladı.

ABD'de kademeli faiz artırımı

ABD'de yılın ilk çeyreğinde cari işlemler açığı 144.9 milyar dolarla rekor düzeye yükseldi. Bir önceki döneme ait cari işlemler açığı 127.5 milyar dolardı. Yabancı sermaye girişi ilk çeyrekte 447.6 milyar dolara çıkarken, sermaye çıkışı 289.3 milyar dolar oldu. İlk çeyrekte mal ve hizmet ticareti açığı 136.9 milyar dolara çıktı. Geçen yılın son çeyreğinde bu rakam 125.5 milyar dolardı.

ABD Merkez Bankası FED Başkanı Alan Greenspan, kısa vadeli faizlerin kademeli olarak yükseltileceğini, enflasyonun endişe yaratmadığını söyledi. Greenspan, enflasyon-

lasyondaki artışın henüz endişe yaratacak boyutta olmadığını söyledi ve enflasyonun ivmelenme olasılığını düşük bulduğunu kaydetti. FED Başkanı, fiyat artışlarının agresif bir faiz politikasına neden olacak kadar yüksek olmadığını söyledi.

ABD'de Mayıs ayında tüketici fiyatları binde 6 ile tahminlerin üzerine çıkarken, çekirdek enflasyonun beklentiler paralelinde çıkması faiz artışının hızlı yapılma olasılığını zayıflattı. Tüketici fiyatları Mayıs ayında Ocak 2001'den bu yana en yüksek düzeye çıkarken, enerji ve gıda fiyatlarının dahil edilmediği çekirdek endeks beklentiler doğrultusunda binde 2 arttı.

Almanya Başbakanı Gerhard Schröder, partisinin Avrupa Parlamentosu (AP) seçimlerinde yenilgiye uğramasına karşılık, ekonomik reformlara devam edeceğini açıkladı. Reform niteliğindeki Agenda 2010'nun devam ettirileceğini ifade eden Schröder, işsizliğin azaltılarak istihdamın artırılmasının buna bağlı olduğunu söyledi. AP seçimlerinde Schröder'in partisi SPD'nin oy oranı yüzde 30.7'den yüzde 21.5'e geriledi. Muhalefetteki Hristiyan Demokrat Partisi'nin oyları ise yüzde 44.5 düzeyine ulaştı.

Avrupa Merkez Bankası (ECB) Başkanı Jean-Claude Trichet, Euro Bölgesi enflasyonunda yaşanan yükselmeyi çok önemsemediklerini ifade etti. Trichet, yükselişin kısa vadeli olduğunu ve uzun vadede enflasyonun limit düzey olan yüzde 2'ye düşeceğini söyledi. Tric-

het, iş çevrelerini ve çalışmalarını yükselen petrol fiyatlarını da düşürerek ücret görüşmelerinde duyarlı olmaya çağırdı.

İsviçre Merkez Bankası, faiz oranlarını artırma kararı aldı. Merkez Bankası Başkanı Jean-Pierre Roth, yaptığı açıklamada, bir yıldan bu yana sifıra çok yakın olan faiz oranlarının, yüzde 0.25'e çıkarıldığını bildirdi. Roth, para politikasını biraz daha sıkı hale getirmek için daha sonraki aşamada, faizleri yüzde 0.50'ye çıkarmayı amaçladıklarını kaydetti.

Japonya, 1993'te girdiği ekonomik durgunluk döneminden hızla çıkmaya başladı. Japon ekonomisi, 2004 yılının ilk çeyreğinde yüzde 6.1'lik büyüme oranıyla, aynı dönemde yüzde 4.4 büyüyen ABD ekonomisini geride bıraktı. Ülkede işsizlik oranı son 3 yılın en düşük düzeyi olan yüzde 4.7'ye geriledi. Tokyo Borsası ise, son 13 ayda yüzde 45 değer kazandı. Ülkede hanehalkı harcamaları Nisan ayında geçen yılın aynı ayına göre yüzde 7.2 arttı. Japon ekonomisindeki iyileşmede, Asya ülkeleri arasındaki ticaretin artmasının önemli rolü bulunmakta. Japonya Merkez Bankası (BOJ) Başkanı Toshikiko Fukui, BOJ'un deflasyonla mücadelede gevşek mali politikalar kullanma kararlılığında tereddüt etmediğini söyledi. Japonya'da güçlü ekonomik büyümenin gevşek para politikasının sonunu yaklaştırabileceği spekülasyonları nedeniyle uzun vadeli faiz oranları artarken, BOJ, beklentilere uygun olarak para politikasını değiştirmemiş ve piyasada likidite bolluğu sürmüştü.

Bütçe Gerçekleşmeleri					
Bazı Konsolide Bütçe Gelirleri Kümülatif Gerçekleşmeleri	Ocak-Mayıs (Trilyon)			Reel Artış (Enflasyondan Arındırılmış)*	2004 Yılı Bütçe Hedefi
	2003	2004	Artış (yüzde)		
Gelirler	37.058	62.554	14.8	5.4	104.109
Genel Bütçe Gelirleri	36.043	41.642	15.5	6.0	103.309
Vergi Gelirleri	30.748	33.995	10.5	1.4	88.893
Gelirden Alınan Vergiler	9.570	11.144	16.4	6.9	25.210
Gelir Vergisi	6.180	6.792	9.9	0.9	16.679
GVK Göre Alınan Geçici Vergi	213	325	52.5	40.0	
Kurumlar Vergisi	3.387	4.353	28.5	18.0	8.531
KVK Göre Alınan Geçici Vergi	2.765	3.790	37.0	25.8	
Mülkiyet Üzerinden Alınan V.	799	585	-26.7	-32.6	1.376
Motorlu Taşıtlar Vergisi	571	543	-4.9	-12.6	935
Mal ve Hizmetlerden Alınan V.	15.567	14.919	-4.2	-12.0	43.439
Dahilde Alınan KDV	5.554	4.505	-18.8	-25.4	13.320
Özel Tüketim Vergisi	7.716	9.129	18.3	8.6	26.878
Banka ve Sigorta Muameleleri V.	500	563	12.6	3.4	1.276
Özel İletişim Vergisi	342	145	-57.6	-61.0	
Özel İşlem Vergisi	226	99	-56.1	-59.6	
Dış Ticaretten Alınan Vergiler	4.811	6.044	25.6	15.3	15.382
İthalde Alınan KDV	4.456	5.619	26.0	15.7	14.346
Vergi Dışı Normal Gelirler	3.086	6.999	126.7	116.7	13.913
Katma Bütçe Öz Gelirleri	1.015	913	-10.0	-17.3	800
Harcamalar	58.866	53.986	-8.3	-15.7	149.945

*Hesaplama TüFE yüzde 8.88 olarak alınmıştır.

EKONOMİK VERİLER

	2003	2002	2001	2000	1999	1998
GSMH (Cari fiyatlarla Trilyon TL)	356.681	275.032	176.484	125.596	78.283	53.518
GSMH (milyon dolar)	239.219	179.898	145.693	200.002	185.267	206.552
GSMH (Değişim Hızı 1987 fiyatlarıyla %)	5.9	7.9	-9.5	6.3	-6.1	3.9
Kişi başına GSMH (ABD Doları)	3.383	2.598	2.123	2.965	2.879	3.255
Üretim İndeksi	117.9	102.5	92	101	95.7	100.9
Toplam İhracat (Milyon/Dolar)	46.877	35.081	31.334	27.775	26.587	26.974
Toplam ithalat (Milyon/Dolar)	68.734	50.832	41.399	54.503	40.671	45.921
Dış Ticaret Dengesi (Milyon/Dolar)	-21.856	-15.751	-10.065	-26.728	-14.084	-18.947
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı %	68.2	69.0	75.7	51.0	65.4	58.7
İşsizlik Oranı (%)	10.3	10.6	8.5	6.6	7.7	6.8
İç Borç Stoku (Trilyon TL)	194.387	149.869	122.157	36.421	23.005	11.693
Dış Borç Stoku (Milyon/Dolar Yeni Tanım)	147.264	131.264	113.826	118.702	102.992	96.429
Cari İşlemler Dengesi (Milyon/Dolar)	-6.808	-1.789	3.390	-9.819	-1.360	1.984

	2004		2003		2002
(Milyar TL)	11 Haziran	4 Haziran	26 Aralık	13 Haziran	27 Aralık
Emisyon	12.927.150	13.195.109	10.844.508	9.371.064	7.707.082
Para Arzı					
- M1	24.882.313	24.363.345	21.564.149	15.677.452	14.258.860
- M2	96.951.482	96.311.889	80.922.936	66.617.171	61.195.275
- M3	104.424.801	105.332.985	86.565.043	70.821.212	64.399.837
Yurtiçi Kaynaklı TL. Mevduat	89.578.091	88.298.285	75.677.074	62.300.790	56.294.199
- Vadeli Tasarruf	61.158.107	61.393.252	50.174.043	43.412.025	38.675.412
- Vadesiz Tasarruf	6.679.421	6.160.182	5.853.366	3.605.947	3.262.560
- Vadeli Ticari	10.911.062	10.555.292	9.184.744	7.527.694	8.261.003
- Vadesiz Ticari	5.940.638	5.661.557	5.580.690	4.006.064	3.784.187
- Resmi Mevduat	4.888.863	4.528.002	4.884.231	3.749.060	2.311.037
Kredi Stoku	68.463.212	67.887.079	51.748.279	40.014.252	35.159.807
- Tüm Banka Kredileri	68.160.912	67.584.779	51.748.279	40.014.252	34.909.807
- M.B. Kredileri	302.300	302.300	0	0	250.000
Bank. El. Tah. ve Bono	106.453.594	108.202.069	97.459.504	85.555.910	81.616.926

Mevzuat Değişiklikleri

- 01 Haziran 2004** - 5174 Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Odalar ve Borsalar Kanunu
- Türk Telekomünikasyon A.Ş.'nin Bazı Hizmetlerine İlişkin Tarifelerin Tavan Fiyat Yöntemi ile Onaylanmasına Yönelik Usul ve Esaslara İlişkin Tebliğ'de Değişiklik Yapılması Hakkında Tebliğ
- 02 Haziran 2004** - 2004/7311 Bağ-Kur Genel Müdürlüğünün Gelirleri ile Zorunlu Ödemeler İçin Bulundurulması Gereken Nakit ve Benzeri Varlıklarının Değerlendirilmesi Hakkında Yönetmelik.
- 03 Haziran 2004** - 2003/3 Sayılı Anonim ve Limited Şirketlerin Kuruluş ve Ana Sözleşme Değişikliği İşlemlerine İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (İç Ticaret: 2004/2)
- Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin 2002/1 Sayılı Tebliğ'de Değişiklik Yapılmasına İlişkin Tebliğ (No:2004/2)
- 05 Haziran 2004** - 2004/7356 Sürekli Görevleri Yurt Dışında Bulunan Memurların Aylıklarına Uygulanacak Katsayı Hakkında Karar
- 08 Haziran 2004** - Dış Ticaret Sermaye Şirketlerine İlişkin Karar
- 10 Haziran 2004** - 2004/7386 Özel Tüketim Vergisi Tutarlarının Belirlenmesine İlişkin Karar
- 2004/7389 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu ve Aynı Kanunun Ek Geçici 9 uncu Maddesi Kapsamına Giren Kurumlardan Aylık Alanlara 2004 Yılında Verilecek Zam ve Tazminat Miktarlarının Belirlenmesine İlişkin 6/2/2004 Tarihli ve 2004/6996 Sayılı Kararnamenin Eki Karar ve Cetvellerde Değişiklik Yapılması Hakkında Karar
- Yurt Dışında Bulunan Türk Vatandaşlarının Yurt Dışında Geçen Sürelerinin Sosyal Güvenlikleri Bakımından Değerlendirilmesi Hakkında 3201 Sayılı Kanun Uygulama Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik
- 18 Haziran 2004** - 2004/7448 Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar'da Değişiklik Yapılmasına Dair Karar
- 2004 Mali Yıl Bütçe Uygulama Talimatı (Yaz Okulu - Tezsiz Yüksek Lisans Programları) (Sıra No:11)
- 20 Haziran 2004** - 2004 Yılı Mayıs Ayına Ait Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı Hakkında Tebliğ
- 22 Haziran 2004** - 5191 Suçtan Kaynaklanan Gelirlerin Aklanması, Araştırılması, Ele Geçirilmesi ve El Konulmasına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun
- 23 Haziran 2004** - 2004/7450 Hampetrol ve Petrol Ürünlerinin Alım, Satım, Fiyatlandırma Esasları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar
- 4926 Sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanununa Göre Kaçak Eşya Yakalanması Halinde Muhbir ve El Koyanlara İkramiye Ödenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik
- Gümrük Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik
- 24 Haziran 2004** - İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Kotasyon Yönetmeliği
- İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Hisse Senetleri Piyasası Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik
- Hampetrol ve Petrol Ürünlerinin Alım, Satım, Fiyatlandırma Esasları Hakkında Karar'ın Uygulanmasına Dair 98/3 Sayılı Tebliğ'de Değişiklik Yapılması Hakkında Tebliğ (PIGM-2004/1)
- 26 Haziran 2004** - 5194 Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik yapılmasına Dair Kanun
- Asgari Ücret Tespit Komisyonu Kararı (No:2004/1)
- 30 Haziran 2004** - 2004/7512 Özel Tüketim Vergisi Tutarlarının Belirlenmesine İlişkin Ekli Kararın Yürürlüğe Konulması Hakkında Karar

Vergi Takvimi

- 07.07.2004** - Haziran 2004 Dönemi Çeklere Ait Değerli Kağıtlar Vergisi Bildirimi ve Ödenmesi
- 09.07.2004** - 16-30 Haziran Dönemine Ait Noterlerce Yap. Makbuz Karşılığı Öde. Ait Bildirimlerin Verilmesi ve Ödenmesi
- 12.07.2004** - 16-30 Haziran Dönemine Ait Petrol ve Doğalgaz Ürünlerine İlişkin Özel Tüketim Vergisi Beyanı ve Ödenmesi
- 15.07.2004** - Haziran 2004 Dönemi Özel İletişim Vergisi Beyanı ve Ödemesi
- 15.07.2004** - Haziran 2004 Dönemine ait Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu Kesintisi Bildirimi ve Ödenmesi
- 15.07.2004** - Haziran 2004 Dönemine ait Dayanıklı Tüketim ve Diğer Mallara İlişkin Özel Tüketim Vergisi Beyanı ve Ödenmesi
- 15.07.2004** - Haziran 2004 Dönemine Ait Gider Vergilerinin (BSMV) Beyanı ve Ödenmesi
- 15.07.2004** - Haziran 2004 Dönemine ait Motorlu Taşıt Araçlarına İlişkin Özel Tüketim Vergisi (Tescile Tabi Olmayanlar) Beyanı ve Ödenmesi
- 15.07.2004** - Haziran 2004 Dönemine ait Kolalı Gazoz, Alkollü İçecekler ve Tütün Mamüllerine İlişkin Özel Tüketim Vergisi Beyanı ve Ödenmesi
- 20.07.2004** - Haziran 2004 Dönemine ait Damga Vergisinin Beyanı ve Ödenmesi
- 20.07.2004** - İlan ve Reklam Vergisinin Beyanı ve Ödenmesi
- 20.07.2004** - Haziran 2004 Dönemine Ait Gelir Vergisi Stopajı'nın Beyanı
- 20.07.2004** - Haziran 2004 Dönemine ait Kurumlar Vergisi Stopajı'nın Beyanı ve Ödenmesi
- 20.07.2004** - Haziran 2004 Dönemine ait Katma Değer Vergisi'nin Beyanı
- 20.07.2004** - Nisan-Mayıs-Haziran 2004 Dönemine ait Katma Değer Vergisi'nin Beyanı
- 20.07.2004** - Nisan-Mayıs-Haziran 2004 Dönemine Ait Gelir Vergisi Stopajı'nın Beyanı
- 20.07.2004** - Yarışma ve Çekilişler ile Futbol Müsabakalarına ait Müşterek Bahislerle İlgili Veraset ve İntikal Vergisinin Beyanı ve Ödenmesi
- 26.07.2004** - 15 Temmuz Dönemine Ait Noterlerce Yap. Makbuz Karşılığı Öde. Ait Bildirimlerin Verilmesi ve Ödenmesi
- 26.07.2004** - 2003 Vergilendirme Dönemi A, B, C Bildirimlerinin Verilmesi
- 26.07.2004** - 1-15 Temmuz Dönemine ait Petrol ve Doğalgaz Ürünlerine İlişkin Özel Tüketim Vergisi Beyanı ve Ödenmesi
- 26.07.2004** - Haziran 2004 Dönemine Ait Gelir Vergisi Stopajı'nın Ödemesi
- 26.07.2004** - Haziran 2004 Dönemine ait Katma Değer Vergisi'nin Ödemesi
- 26.07.2004** - Nisan-Mayıs-Haziran 2004 Dönemine Ait Gelir Vergisi Stopajı'nın Ödemesi
- 26.07.2004** - Nisan-Mayıs-Haziran 2004 Dönemine ait Katma Değer Vergisi'nin Ödemesi

Haziran 2004 Kronoloji

- 01 Haziran** Irak'ta Devlet Başkanlığına Sünni bir Arap olan El Yaver getirildi.
- 02 Haziran** Türkbank Komisyonu, eski başbakanlardan Mesut Yılmaz ile eski bakan Güneş Taner'in Yüce Divan'da yargılanmasına karar verdi.
- 03 Haziran** Ankara 10. İdare Mahkemesi kamu yararı olmadığı gerekçesiyle TÜPRAŞ ihalesini iptal etti.
- 04 Haziran** ABD Başkanı'nın İtalya ve Fransa'yı kapsayan ziyaretleri protestolarla başladı.
- 05 Haziran** 1981 ve 1991 yılları arasında ABD Başkanlığı yapan Reagan hayatını kaybetti.
- 06 Haziran** İkinci Dünya Savaşı'nı bitiren Normandiya çıkarmasının 60'ıncı yıl dönümü 20 ülke liderinin katılımıyla anıldı.
- 07 Haziran** Kuzey Irak Kürt yönetimi lideri Barzani, özerklik verilmezse hükümetten çekileceklerini ve Irak'ın birliğinin ciddi tehdit altında kalacağını açıkladı.
- 08 Haziran** Iraklı direnişçiler, 7 Türk çalışanını kaçırdı. Türk şirketlerinden, işgal güçleri ile çalışmamalarını ve ülkeyi terk etmelerini isteyen direnişçiler, daha sonra 3 rehineyi serbest bıraktı.
- 09 Haziran** Yargıtay 9. Ceza Dairesi, kapatılan DEP'in 4 eski milletvekili Leyla Zana, Hatip Dicle, Orhan Doğan ve Selim Sadak haklarında infazı durdurarak, tahliyelerine karar verdi.
- 10 Haziran** G-8 zirvesinde O.Doğu ve K.Afrika için oluşturulan "demokrasi yardım diyalogu"nda Türkiye, İtalya ve Yemen ile birlikte eş başkanlık görevi üstlendi.
- 11 Haziran** Elvan Abeylegesse bayanlar 5000 metrede dünya rekoru kırdı.
- 12 Haziran** Tunceli'de yola döşenen mayın, yolda devriye görevi yapan askeri aracı havaya uçurdu, 2 asker şehit oldu.
- 13 Haziran** Avrupa Parlamentosu seçimlerinde Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkan partiler seçimleri kazandı.
- 14 Haziran** KKTC'nin İslam Konferansı Örgütü toplantılarına Kıbrıs Türk Devleti olarak davet edilmesi konusunda mutabakata varıldı.
- 15 Haziran** İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı Ahmet Piriştina kalp krizi sonucu hayatını kaybetti.
- 16 Haziran** Taşıtta ÖTV zammına Danıştay kısmi durdurma kararı verdi.
- 17 Haziran** Bağdat'ta bomba yüklü araçlarla düzenlenen iki intihar saldırısında 41 kişi öldü, 140 kişi yaralandı.
- 18 Haziran** AB liderleri, iki yıl önce üyelik için başvuran Hırvatistan'la tam üyelik müzakerelerine 2005 baharında başlanmasını onayladı.
- 19 Haziran** Ankara'nın Çubuk ilçesinin Sönlü köyünde meydana gelen hortum sonucunda 3 kişi öldü, 21 kişi yaralandı ve büyük maddi hasar meydana geldi.
- 20 Haziran** Dünya Bankası hazırladığı raporda Türkiye'de emekli aylıklarının vergilendirilmesini, aylık bağlama oranlarının düşürülmesini, emeklilik yaşının ise yükseltilmesini istedi.
- 21 Haziran** Devlet memurları, memur emeklileri ve kamudaki sözleşmeli personel ücretlerine, 1 Temmuz'dan itibaren yüzde 6 zam yapıldı.
- 22 Haziran** Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (AKPM) sekiz yıldan beri sürdürdüğü Türkiye'yi denetleme sürecine son verdi.
- 23 Haziran** Anayasa Mahkemesi, CHP'nin motorlu taşıt vergisinin iptali istemiyle açtığı davanın reddine karar verdi.
- 24 Haziran** Ankara Hilton Oteli'nin önünde meydana gelen patlamada ikisi polis üç kişi yaralanırken, İstanbul Fatih'te İETT otobüsünün içinde meydana gelen patlamada ise 4 kişi öldü, 2'si ağır 18 kişi yaralandı.
- 25 Haziran** ABD Başkanı Bush Türkiye'yi Büyük Ortadoğu Projesi'nde örnek ülke olarak gördüğünü söyledi.
- 26 Haziran** ABD-AB zirvesinde ABD Başkanı Bush Türkiye'ye üyelik için tarih verilmesi gerektiğini söyledi.
- 27 Haziran** İstanbul'da 50 bin kişi ABD Başkanı Bush'u ve NATO zirvesini protesto etti.
- 28 Haziran** 26 ülke liderinin katıldığı NATO zirvesi İstanbul'da gerçekleştirildi. ABD öncülüğündeki koalisyon yönetimi Irak'ta egemenliği geçici yönetime devretti.
- 29 Haziran** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, türban yasağının hukuka aykırılık oluşturmadığına karar verdi.
- 30 Haziran** ABD Merkez Bankası faizleri 0.25 puan artırdığını açıkladı.